

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Факультет дошкільної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної педагогіки

Кваліфікаційна робота магістра
«ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ»

Виконала: здобувачка
освітнього ступеня магістра,
заочної форми навчання
ОПП «Дошкільна освіта. Практична
психологія в закладах дошкільної освіти»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»

Дімова Наталя Дмитрівна

Науковий керівник:
завідувач кафедри дошкільної педагогіки
доктор педагогічних наук, професор
Листопад Олексій Анатолійович

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1. Сутність поняття «самостійність», шляхи та засоби її формування	9
1.2. Характеристика елементарної трудової діяльності дітей старшого дошкільного віку як засобу формування самостійності	20
1.3. Особливості діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку	34
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	45
2.1. Виявлення рівня сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку	45
2.2. Система роботи з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку	63
2.3. Визначення динаміки рівнів сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку	73
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ	94

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процес формування самостійності дитини в умовах суспільного дошкільного виховання давно є предметом вивчення в психолого-педагогічних дослідженнях. Виховання самостійності передбачає розвиток у дітей навичок саморегуляції, здатності приймати рішення, відповідальності за свої вчинки, а також вміння працювати самостійно та в колективі.

Проблема самостійності дошкільника знайшла відображення в працях психологів і педагогів (О.Андрейчик, Л.Артемова, А.Бикова, Н.Григор'єва, З.Гуріна, О.Денисюк, Н.Дудник, О.Лісовець, Т.Нечитайло, В.Паніна, С.Пехарєва, М.Савченко, С.Соломонюк, О.Удіна та ін.), але єдності у визнанні сутності самостійності та підходів до її вивчення вчені ще не досягли. Пошук шляхів формування самостійності в дітей дошкільного віку є однією з актуальних проблем вітчизняної педагогіки та психології.

Самостійність як особистісна якість сприяє розвитку самооцінки, самовиховання, саморегуляції поведінки. Самостійність дає змогу людині встановлювати з іншими людьми справді гуманні стосунки, засновані на взаємній повазі та взаємодопомозі. Без самостійності кожного неможливе спільне життя людей, їхній побут, праця, економічні, культурні та інші відносини. Людина в різних умовах життя має вміти самостійно оцінювати ситуацію, брати участь у виробленні рішень колективу.

Самостійна людина без остраху ухвалює тверде рішення і виконує його; вона не піддається необґрунтованому впливу, вона наполеглива, упевнено веде особисті та службові справи, стійка в постановці мети; розвиває діяльну активність, успішно долає труднощі, що виникають.

Результати обстеження дітей засвідчили, що у вільний від занять час, діяльність більшості дітей дошкільного віку відзначалася бідністю змісту та малою результативністю. Активність дітей дошкільного віку часто виражалася в окремих безцільних діях (безладний біг по групі, хаотичні

удари по металофону та інше). Наслідуючи один одного, або реагуючи на шум, крики, діти дошкільного віку легко «відходили» від початкової мети, переключалися на інші види діяльності, не завершуючи розпочате. Усе це вказує на актуальність проблеми формування самостійності в дітей дошкільного віку.

Формування самостійності дитини в умовах суспільного дошкільного виховання є важливим аспектом педагогіки та психології, що включає: створення сприятливого середовища (забезпечення умов, де діти можуть проявляти ініціативу і робити вибір, сприяє розвитку самостійності, що може включати різні ігрові та навчальні ситуації, де діти можуть виявляти свою активність); підтримка і заохочення (вихователі повинні заохочувати дітей до самостійних дій, хвалити їх за успіхи і підтримувати в разі невдач, важливо, щоб дитина відчувала підтримку, але при цьому мала простір для самостійних дій); розвиток критичного мислення (стимулювання дітей до аналізу своїх дій, обмірковування можливих наслідків і вибору найкращих рішень допомагає формувати навички самостійного мислення); поступове збільшення складності завдань (поступове ускладнення завдань дозволяє дітям розвивати свої навички і здібності, зберігаючи при цьому мотивацію до досягнення успіху); соціальна взаємодія (взаємодія з однолітками в колективі також сприяє формуванню самостійності, оскільки діти вчаться домовлятися, розподіляти обов'язки і відповідати за свої вчинки перед іншими).

У більшості випадків дослідники розглядали формування самостійності в тісному зв'язку з тим видом діяльності, у процесі якого ця якість вивчалася: ігрова діяльність; пізнавально-дослідницька діяльність; художня діяльність; конструювання; самообслуговування і праця. Багато педагогів вважають, що однією з основних умов формування самостійності в дітей є трудове виховання.

Значення трудового виховання як одного з найважливіших виховних засобів загальнонавчального, що вищий рівень освоєння трудової діяльності, то сприятливіші умови для розвитку дитячої особистості. Проблеми трудового

виховання дітей дошкільного віку активно досліджувалися і досліджуються в даний час.

У дослідженнях (І.Апрелева, Г.Беленька, О.Вільхова, Л.Гуцай, О.Кравченко, М.Машовець та ін.) було показано, що почуття відповідальності та самостійності в дітей розвивається під час оволодіння трудовими вміннями та навичками в процесі чергування. Вони вказують, якими вміннями та навичками повинні володіти діти в різних вікових групах.

Посильна праця дітей є засобом формування самостійності, що ті навички, які отримують діти в трудових процесах, дають їм змогу проявляти самостійність у самообслуговуванні, у господарсько-побутовій праці. Удосконалення вмінь і навичок дасть змогу дитині обходитися без допомоги дорослого, тобто бути самостійними.

Діяльність керівника закладу дошкільної освіти відіграє ключову роль у формуванні самостійності в дітей старшого дошкільного віку. Керівник має забезпечити умови для ефективної роботи педагогів ЗДО, створити сприятливе освітнє середовище ЗДО та впроваджувати інноваційні методики виховання (А.Большукіна, М.Галяпа, С.Жовнер, О.Загребельська, О.Зайченко, Л.Карамушка, А.Коваленко, Г.Кравченко, К.Крутий, Є.Кулькіна, В.Мережко, Н.Падун, Л.Пісоцька, Т.Пономаренко та ін.).

Основні напрями діяльності керівника ЗДО з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку:

- керівник разом з педагогічним колективом розробляє та впроваджує освітні програми, що сприяють розвитку самостійності, програми мають включати різноманітні ігрові та навчальні ситуації, які стимулюють ініціативу та творчість дітей; забезпечення педагогів необхідними методичними матеріалами та ресурсами для роботи з дітьми;
- створення комфортних умов у групах та на території ЗДО, де діти дошкільного віку можуть самостійно обирати види діяльності, досліджувати та експериментувати; підтримка позитивного психологічного клімату в колективі ЗДО, де діти відчують підтримку та прийняття;

- організація семінарів, тренінгів, майстер-класів для педагогів ЗДО з метою підвищення їхньої компетентності у питаннях формування самостійності у дітей дошкільного віку; сприяння обміну досвідом між педагогами, проведення відкритих занять та обговорень;
- проведення зустрічей, консультацій та лекцій для батьків щодо важливості розвитку самостійності у дітей дошкільного віку, методів підтримки цієї якості вдома; організація заходів, де батьки разом з дітьми дошкільного віку можуть брати участь у різних заходах, що сприяють розвитку самостійності;
- регулярне проведення аналізу результатів роботи з дітьми дошкільного віку, оцінка рівня їхньої самостійності та коригування програм та методик на основі отриманих даних; збір зворотного зв'язку від педагогів, батьків та самих дітей дошкільного віку щодо ефективності впроваджуваних підходів;
- вивчення та впровадження нових методик та технологій виховання, які сприяють розвитку самостійності; заохочення дітей дошкільного віку до участі у проєктній діяльності, де вони можуть самостійно планувати та реалізовувати свої ідеї.

Отже, діяльність керівника закладу дошкільної освіти має бути спрямована на створення всіх необхідних умов для формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Але наразі виявлено таку суперечність: теоретично вченими доведено, що однією з основних умов формування самостійності у дітей дошкільного віку є організація трудової діяльності, але в закладах дошкільної освіти вихователі не володіють методикою формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності.

Виходячи з актуальності цієї проблеми, сформульовано тему дослідження: **«Формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти».**

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося відповідно до тематичного плану наукових досліджень Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» та в межах науково-дослідної теми кафедри дошкільної педагогіки № 0124U000212 «Наукові засади забезпечення сталого розвитку професійної діяльності майбутніх педагогів».

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи роботи з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти у процесі елементарної трудової діяльності.

Завдання дослідження:

1. Розкрити основні напрями дослідження проблеми формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти, проаналізувати особливості діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку;
2. Визначити показники та схарактеризувати рівні сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку;
3. Експериментально перевірити ефективність системи роботи з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку: управлінський аспект.

Об'єкт дослідження – трудове виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Під час виконання дослідження було використано комплекс методів:

- теоретичні (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, конкретизація) з метою розкрити основні напрями дослідження проблеми формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти, проаналізувати особливості діяльності керівника закладу

дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку;

- емпіричні (спостереження, бесіда, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) з метою розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи роботи з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку: управлінський аспект;

- методи кількісної та якісної обробки даних з метою визначити показники та схарактеризувати рівні сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі Одеського закладу дошкільної освіти «Ясла-садок» №126.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи апробовано на V Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Глухів), Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Забезпечення сталого розвитку освіти: європейський та національний виміри» (м. Одеса), що має підтвердження (програми, сертифікати). Результати дослідження обговорено на засіданнях та наукових семінарах кафедри дошкільної педагогіки Університету Ушинського.

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано статтю апробаційного характеру у збірники наукових статей (Забезпечення сталого розвитку освіти: європейський та національний виміри).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, загальних висновків, списку використаних джерел (96 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи – 97 сторінок, основний текст викладено на 83 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність поняття «самостійність», шляхи та засоби її формування

Самостійність характеризується насамперед здатністю здійснювати тієї чи іншої складності дії без сторонньої допомоги. Самостійність – це здатність особистості здійснювати певні дії чи приймати рішення без сторонньої допомоги, що може включати вміння планувати, організовувати, виконувати завдання та відповідати за наслідки своїх дій. Самостійність важлива в різних аспектах життя, включаючи навчання, роботу, побутові справи тощо. А цей факт – уже при дорослішанні – переростає в діяльність. Самостійна людина без остраху ухвалює тверде рішення і виконує його; вона не піддається необґрунтованому впливу, вона наполеглива в постановці мети; розвиває діяльну активність, успішно долає труднощі, що виникають [8].

Формування самостійності складний процес. Щоб уникнути помилок у вихованні, слід пам'ятати, що якості, які характеризують самостійність, тісно пов'язані з іншими сторонами особистості та виступають неоднозначно в різних поєднаннях і умовах. Одна й та сама риса самостійності в поєднанні з одними якостями може позитивно характеризувати особистість, у поєднанні з іншими – негативно. Так стійкі цільові установки, активна діяльність зазвичай позитивно характеризують особистість; ці ж риси в поєднанні з індивідуалізмом, егоїзмом, упертістю є негативною характеристикою. Така комбінація рис може призводити до конфліктів, недостатньої здатності до співпраці та врахування інтересів інших людей, що в цілому погіршує соціальну взаємодію та може негативно впливати на результати спільної діяльності [18].

Коли ми говоримо про необхідність виховувати всебічно розвинену особистість, то маємо на увазі насамперед виховання в людині таких якостей, як дотримання моральних норм, прийнятих у суспільстві; уміння підпорядковувати свою думку істині, громадській думці. Самостійна людина робить не те, що їй захотілося в даний момент, а те, що вимагається різними обставинами [61].

Самостійна людина керується не лише своїми миттєвими бажаннями, а й враховує вимоги та обставини, що впливають на її рішення та дії. Вона здатна аналізувати ситуацію, планувати свої дії, брати на себе відповідальність і діяти відповідно до своїх обов'язків та об'єктивних умов, що свідчить про її зрілість, вміння приймати обдумані рішення та адаптуватися до різних ситуацій. І в нагороду вона відчуває при цьому приємне почуття перемоги над собою [47].

Діти дуже рано починають розуміти сенс слів «правильно» «неправильно». І це розуміння педагоги мають розвивати, заохочуючи правильні дії та вчинки, що утверджують самостійність [5].

«Я сам!» або «Я сама!»— часто вимовляє дитина, коли відмовляється від пропонуваної допомоги, коли бажає зробити щось самостійно, що є важливою частиною розвитку, оскільки допомагає відчувати впевненість у власних силах та незалежність. Підтримка та розуміння з боку дорослих можуть сприяти формуванню самостійності та відповідальності у дитини. Нехай дитина сама одягається, нехай сама піднімає втрачений м'яч, везе санки, спробує покататися на велосипеді. Ставши старшою, вона вже сама готуватиме уроки та дотримуватиметься певного порядку. Однак, загальмувавши формування самостійності в дошкільному віці, ми можемо почути небажані вимоги від уже дорослого сина чи доньки [9].

Так, затримка у формуванні самостійності в дошкільному віці може призвести до того, що дорослі діти будуть менш незалежними і можуть висувати небажані вимоги, що може проявлятися у вигляді залежності від

батьків у питаннях, з якими вони повинні справлятися самостійно, або відсутності ініціативи і відповідальності [71].

Важливо сприяти розвитку самостійності в дошкільному віці через: надання можливостей для самостійних дій – дозволяйте дитині дошкільного віку робити вибір та вирішувати прості завдання самостійно; підтримку та заохочення – заохочуйте дошкільного віку дитину до самостійності і підтримуйте її навіть у разі невдач; навчання нових навичок – допомагайте дитині вивчати нові навички, але давайте їй змогу практикувати їх самостійно; встановлення меж та правил – пояснюйте дитині дошкільного віку, що вона має право на самостійність, але також має дотримуватись певних правил [8].

Перші прояви самостійності вбачаються педагогами та психологами в ранньому віці (О.Андрейчик, Л.Артемова, А.Бикова, Н.Григор'єва, З.Гуріна, О.Денисюк, Н.Дудник, О.Лісовець, Т.Нечитайло, В.Паніна, С.Пехарева, М.Савченко, С.Соломонюк, О.Удіна та ін.). Наприклад, це може бути виражене в бажанні дитини самостійно їсти, одягатися, виконувати прості завдання чи приймати рішення. Ранні прояви є важливими етапами в розвитку дитини, оскільки вони формують основу для подальшого розвитку навичок самостійності, відповідальності та впевненості у собі. Підтримка і заохочення з боку дорослих в цих моментах є дуже важливими для здорового розвитку особистості [31].

Підкреслюється, що кожна здорова дитина прагне в межах своїх ще невеликих можливостей до деякої незалежності від дорослих у повсякденному практичному житті. Фундамент самостійності закладається на межі раннього та дошкільного віку, а подальший розвиток самостійності як особистісної якості в період дошкільного дитинства пов'язаний із розвитком основних видів діяльності, таких як: ігрова діяльність – діти вчаться грати самостійно, вигадувати правила та дотримуватися їх, що сприяє розвитку творчості, самодисципліни та організаційних навичок; навчальна діяльність – засвоєння нових знань і вмінь, виконання завдань без

постійної допомоги дорослих допомагає розвивати когнітивні здібності та впевненість у своїх силах; побутова діяльність – виконання простих домашніх обов'язків, таких як прибирання іграшок, догляд за собою, допомога батькам, розвиває навички самообслуговування та відповідальності; соціальна діяльність – взаємодія з однолітками та дорослими допомагає дітям навчитися співпрацювати, вирішувати конфлікти та брати на себе відповідальність за свої дії в соціальному контексті [62].

Психолого-педагогічна практика показує: «дитина спочатку найчастіше робить сама те, що їй більше подобається, що приносить більше задоволення, викликає позитивні емоції. І водночас, наслідуючи дорослих, вона часом виявляє прагнення робити самостійно те, що їй ще не належить у своєму віці» [19]. Виникає своєрідний парадокс: що за віком належить робити, дитина не робить, а що не належить, за це береться, тут то і потрібна корекція вихователя, а в певних випадках і заборона. Обґрунтована заборона виробляє в дитини цінну якість – внутрішнє гальмування, стримувальні компоненти якого є найважливішими компонентами самостійності [25].

Діти за своєю природою хочуть бути дорослими, самостійними. Цією можливістю – випередженням самостійності – педагог може скористатися. Але якщо дитина хоче бути самостійною, то має доводити всі доручення до логічного завершення. Діяльний акт – це такі ланки: бажання, хотіння, боротьба мотивів, вибір, рішення і виконання. Таким чином, виконання наміченої дії показник самостійності [10].

Характеризуючи поняття самостійність, З.Гуріна у своїх дослідженнях встановлює, що є самостійність і псевдосамостійність. У три роки дитина прагне до самостійності, але в 5-6 років потяг до самообслуговування і самостійності пропадає. Річ у тім, що це псевдосамостійність. Дії дитини обмежені поодинокими самостійно виконуваними рухами, тобто вміння здійснювати добре завчені й закріплені дії (дитина хоче застібати гудзики, але одягати себе не хоче).

З.Гуріна встановлює причини уявної самостійності: порушення взаєморозуміння між дорослим і дитиною; почуття сорому; затримка в розвитку. Фактична самостійність: це коли в дитини з'являються уявлення про результати дії, коли задум і план дії спонукає її шукати й знаходити потрібні предмети для задуманої нею дії та у строго визначений спосіб.

Виділяють три ознаки самостійності: ініціатива і планування, що відображаються в поведінці цілеспрямованістю, орієнтованою на кінцевий результат дії, дитина сама шукає засоби для досягнення мети; здатність до самоконтролю та самостійної оцінки результату своєї діяльності і себе як діяча [39].

Дитина-дошкільник виробляє в собі здатність звірити отриманий результат з вихідним наміром, здатність оцінити результат з вихідним планом. Самоконтроль і самооцінка докорінно змінюють самосвідомість дитини, її знання про себе і ставлення до себе. Вихователь на етапі дошкільного віку повинен дати можливість дитині відчувати почуття задоволення від самостійно задуманої та здійсненої справи. Момент усвідомлення значущості своєї самостійної діяльності для оточуючих і для себе роблять дитину істинно самостійною [19].

Самостійність передбачає можливість самому ставити мету, визначати напрямок своєї діяльності: уміння ставити перед собою мету; уміння реалізовувати її спеціально підібраними і логічно організованими діями; уміння співвіднести отриманий у діяльності результат із вихідним наміром [20].

Самостійність – особистісна якість, що постійно розвивається, першооснови якої закладаються в дошкільному віці. Наявні наукові дані свідчать про те, що до кінця старшого дошкільного віку за умов оптимального виховання і навчання діти можуть досягти виражених показників самостійності в різних видах діяльності: у грі, у праці, у пізнанні, у спілкуванні [3].

Самостійність є важливою особистісною якістю, яка постійно розвивається протягом життя людини, і її першооснови закладаються в дошкільному віці. У цей період діти починають досліджувати навколишній світ, вчать приймати рішення та виконувати завдання самостійно. Розвиток самостійності в дошкільному віці є критичним для формування навичок, які знадобляться дитині в подальшому житті [7].

Заходи, які допомагають розвивати самостійність у дошкільному віці: дослідження та гра – діти у дошкільному віці вчать самостійності через гру та дослідження світу навколо них, вільна гра дозволяє дітям дошкільного віку експериментувати, приймати рішення і вирішувати проблеми самостійно; виконання повсякденних завдань – дозволяйте дітям дошкільного віку виконувати прості побутові завдання, такі як одягання, прибирання і приготування їжі, що допомагає їм відчувати себе компетентними і здатними самостійно справлятися з життєвими ситуаціями; підтримка та заохочення – хваліть дитину дошкільного віку за її зусилля і досягнення, навіть якщо вони не завжди досконалі, позитивне підкріплення стимулює дитину дошкільного віку продовжувати прагнути до самостійності; надання вибору – дозволяйте дитині дошкільного віку робити вибір у межах допустимих варіантів (наприклад, обирати одяг, іграшки або заняття, що розвиває вміння приймати рішення і відповідати за них); роль моделей – батьки та вихователі мають бути прикладом самостійності для дітей, діти дошкільного віку часто наслідують поведінку дорослих, тому демонстрування самостійності у власному житті може мати позитивний вплив [68].

Показниками самостійності дитини старшого дошкільного віку виступають: прагнення до розв'язання завдань діяльності, здійснити елементарне планування, реалізувати задумане й одержати результат, адекватний поставленій меті, а також здатність до прояву ініціативи та творчості у розв'язанні завдань, що виникають [69].

Розвиток самостійності дитини дошкільного віку значною мірою залежить від позиції дорослих, зокрема вихователів та батьків, у спільній трудовій діяльності. Дорослі повинні заохочувати дитину дошкільного віку до самостійних дій, надаючи їй підтримку та впевненість у своїх силах. Похвала за успіхи та допомога в разі невдачі створюють сприятливі умови для розвитку самостійності [47]. Діти часто наслідують поведінку дорослих. Якщо дорослі демонструють самостійність та відповідальність у своїх діях, це служить позитивним прикладом для дитини [28].

Вихователі та батьки можуть стимулювати розвиток самостійності, надаючи дитині дошкільного віку можливість вибору в різних ситуаціях. Це може стосуватися як вибору ігор, так і рішень щодо виконання певних завдань.

Важливо створити середовище, де дитина дошкільного віку може безпечно експериментувати та вчитися на власних помилках, що передбачає доступність необхідних матеріалів та інструментів, а також забезпечення відповідного простору для самостійної діяльності дитини дошкільного віку [9].

Спільна діяльність, де дорослі працюють разом з дітьми, а не замість них, сприяє розвитку самостійності. Такий підхід дозволяє дітям дошкільного віку відчувати себе частиною команди та розвивати навички співпраці. Кожна дитина унікальна, і дорослі повинні враховувати індивідуальні потреби та темп розвитку дитини, що дозволяє краще адаптувати підхід до навчання самостійності. Вихователі та батьки, які активно підтримують і стимулюють самостійні дії дітей, допомагають їм стати більш впевненими, незалежними та готовими до подальших викликів у житті [75].

За умов правильної організації дитячої діяльності самостійність дітей дошкільного віку розвивається від репродуктивної, відтворювального характеру (самостійне відтворення зразків, способів дій) до самостійності з елементами пошукової діяльності та творчості. Творчість виступає вищою

формою прояву самостійності дитини дошкільного віку. Творча діяльність розвиває у дітей старшого дошкільного віку здатність самостійно виявляти нове розв'язання проблем, нові способи вираження своїх задумів, здатність гнучко та варіативно використовувати наявні вміння та знання [4].

О.Лісовець, у своїх дослідженнях стверджує, що до кінця старшого дошкільного віку за умов відповідного виховання в дітей має скластися високий рівень самостійності, для якого характерно:

- прагнення до самостійності (у пізнанні, у спілкуванні, у діяльності), уміння діяти за власною ініціативою, помічати необхідність своєї участі в тих чи інших обставинах;
- уміння виконувати звичні справи без звернення по допомогу та контролю дорослого;
- уміння свідомо діяти в ситуації заданих вимог та умов діяльності (діяти за правилами, поставленими умовами, за інструкцією);
- уміння усвідомлено діяти в нових умовах (поставити мету, врахувати нові умови діяльності, здійснити елементарне планування, отримати результат);
- уміння здійснювати елементарний самоконтроль і самооцінку результатів діяльності з позиції мети та вимог;
- уміння переносити відомі способи дій у нові умови, комбінувати та варіативно використовувати наявний досвід, знання, уміння, виявляти творчий підхід до розв'язання завдань» [1].

Формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку пов'язане з дотриманням низки педагогічних умов. Базовою основою для самостійності є постійне збагачення арсеналу вмінь, способів дій і знань дітей старшого дошкільного віку. При цьому вихователь домагається високого ступеня усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку сенсу здійснюваної ним діяльності через розуміння зв'язку «мета – результат», залежності одержуваного результату від умов, засобів і способів діяльності [13].

Базовою основою для розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку є постійне збагачення їхнього арсеналу вмінь, способів дій і знань що включають: інтерактивні ігри та освітні заняття допомагають дітям старшого дошкільного віку розвивати різні навички, такі як моторика, логічне мислення, мовлення і соціальні навички; проєкти та творчі завдання, де діти старшого дошкільного віку можуть застосовувати свої знання і вміння на практиці, що сприяє розвитку креативності та навичок вирішення проблем; читання книг і розповідання історій розвивають уяву, словниковий запас і навички сприйняття інформації; розвиток соціальних навичок, розвиток навичок комунікації, співпраці і вирішення конфліктів, що важливо для їхньої самостійності в соціальному середовищі; заняття спортом і фізичні ігри розвивають координацію, силу та витривалість, що також сприяє самостійності у виконанні фізичних завдань; навчання дітей практичним навичкам, таким як приготування їжі, догляд за собою та інші побутові завдання, допомагає їм відчувати себе більш впевнено і незалежно; заохочення самостійності (наприклад, дайте їм змогу вибирати, як провести свій вільний час або які завдання виконувати першими); моделювання дорослої поведінки: діти часто засвоюють навички через спостереження за дорослими, покажіть їм приклад самостійної поведінки, щоб вони могли наслідувати ваші дії [31].

Діти старшого дошкільного віку опановують різні способи саморегуляції діяльності: прийоми самоконтролю, самоперевірки, самооцінки успішності своєї діяльності. Вихователь активно спонукає їх до прояву ініціативи та творчості. З цією метою педагог дошкільної освіти формує інтерес до самостійних дій, постійно змінює умови діяльності, ставить нові завдання, що вимагають від дітей старшого дошкільного віку свідомого застосування знайомих способів [18].

Оцінюючи значення самостійності з позиції майбутнього шкільного навчання М.Савченко вважає, що риси незалежності від дорослого, яких набуває дитина за умови відповідного виховання в ЗДО та в сім'ї, уміння

відносно самотійно розв'язувати доступні задачі становлять передумови соціальної зрілості, необхідної в школі. У дослідженнях, проведених М.Савченко, видно, що першокласники, у яких не сформована самотійність, зазнають у школі серйозних нервово-психічних і розумових перевантажень. Нове оточення, вимоги, висунуті новими людьми, викликають у дитини почуття невпевненості в собі.

Першокласники, у яких не сформована самотійність, можуть стикатися з серйозними нервово-психічними та розумовими перевантаженнями в школі, що пов'язано з тим, що школа ставить перед дітьми нові вимоги і очікування, до яких вони можуть бути не готові:

- невміння організовувати свій час – діти, які не вміють самотійно організовувати свій час і виконувати завдання, можуть відчувати стрес через невиконання домашніх завдань та інших шкільних обов'язків;
- залежність від дорослих – якщо дитина звикла отримувати постійну допомогу від дорослих, вона може відчувати розгубленість і невпевненість у школі, де їй потрібно виконувати завдання самотійно;
- низька самооцінка – відсутність самотійності може призводити до низької самооцінки, оскільки дитина не відчуває впевненості у своїх силах, що може впливати на її успішність і мотивацію до навчання;
- соціальні труднощі – діти, які не вміють самотійно взаємодіяти з однолітками, можуть відчувати труднощі в соціалізації, що також може призводити до стресу і нервово-психічних перевантажень;
- відсутність навичок вирішення проблем – якщо дитина не вміє самотійно вирішувати проблеми, вона може відчувати тривогу і стрес під час навчального процесу, коли стикається з труднощами [18].

Для запобігання цим перевантаженням важливо допомагати дітям розвивати самотійність до початку шкільного навчання: вчіть дитину дошкільного віку планувати свій день, встановлювати пріоритети і виконувати завдання послідовно; заохочуйте дитину дошкільного віку приймати власні рішення і нести відповідальність за них, навіть якщо це

означає помилки та вчитися на них; вчить дитину дошкільного віку аналізувати ситуації, знаходити альтернативні рішення і вибирати найкраще з них; сприяє розвитку соціальних навичок через групові ігри, заняття і спілкування з однолітками; хвалить дитину за самостійні дії і досягнення, щоб підвищити її самооцінку і впевненість у собі [39]. Таким чином, формування самостійності у дошкільному віці допоможе дітям легше адаптуватися до шкільного життя та уникнути нервово-психічних і розумових перевантажень.

Свідченням успішного формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку слугує звичка без нагадувань і допомоги вихователя виконувати правила поведінки, здатність використовувати правильні звичні способи дії в інших умовах, прагнення проявити ініціативу, готовність прийти на допомогу [9]. Самостійність виражається в цілеспрямованості поведінки дитини, у здатності свідомо побудувати свою діяльність відповідно до прийнятих у ЗДО правил, в умінні домагатися результату діяльності та контролювати її, узгоджувати свою поведінку з діями інших дітей, відчувати особисту відповідальність за свої вчинки [9].

Сучасна теорія особистості розглядає самостійність як стрижневу, інтегральну особисту якість. Розвиток самостійності як значущої особистісної якості в період дошкільного дитинства пов'язаний з освоєнням дитиною різноманітних видів діяльності. Особливу роль при цьому в розвитку самостійності відіграє дитяча трудова діяльність [12].

У психологічних дослідженнях питання самостійності розглядаються в руслі кардинальних проблем розвитку особистості, її самосвідомості, активності та діяльності. Самостійність визначається як найважливіша властивість особистості, що зумовлює її позицію в життєдіяльності, характеризує здатність планувати, регулювати й активно здійснювати свою діяльність [56].

Сукупний аналіз досліджень з цієї проблеми показує, що:

- самостійність формується під час виконання дітьми дошкільного віку нескладних обов'язків з обслуговування себе та близьких людей;
- рівень самостійності пов'язаний з освоєнням соціального досвіду трудової діяльності, можливістю прояву дитиною дошкільного віку в праці суб'єктної позиції;
- самостійність дітей дошкільного віку розгортається від самостійності репродуктивного характеру до самостійності з елементами творчості за неухильного підвищення ролі дитячої свідомості, самоконтролю та самооцінки у здійсненні діяльності;
- розвиток самостійності дитини дошкільного віку залежить від позиції дорослих (вихователі, батьки), яку вони займають у спільній із вихованцями трудовій діяльності.

1.2. Характеристика елементарної трудової діяльності дітей старшого дошкільного віку як засобу формування самостійності

У дослідженнях останніх років виявляється тенденція до трактування самостійності як інтегральної якості особистості, що об'єднує інтелектуальну, морально-вольову, емоційну сторони особистості (О.Андрейчик, Л.Артемова, А.Бикова, Н.Григор'єва, З.Гуріна, О.Денисюк, Н.Дудник, О.Лісовець, Т.Нечитайло, В.Паніна, С.Пехарева, М.Савченко, С.Соломонюк, О.Удіна та ін.).

Психологічних і педагогічних дослідженнях формування самостійності у трудовій діяльності розглядаються в низці праць (І.Апрелева, Г.Беленька, О.Вільхова, Л.Гуцай, О.Кравченко, М.Машовець та ін.), де підкреслюють соціальну цінність самостійності як вольової якості особистості, що визначається її спрямованістю, зростанням самосвідомості, рівнем активності людини як суб'єкта праці.

На думку О.Лісовець, джерелом розвитку самостійності особистості є соціальний досвід, який, заломлюючись через внутрішні умови кожної

людини, яка зростає (її задатки, інтереси, нахили та здібності), стає її власним надбанням та одним із засобів прояву індивідуальності, повного розкриття всього особистісного потенціалу, неповторної індивідуальності під час опанування позиції суб'єкта в різних видах трудової діяльності.

У роботах Г.Беленької, було висловлено думку про те, що праця – основний чинник розвитку особистості не тільки дорослого, а й дитини дошкільного віку. Реальне життя малюка здійснюється в елементах трудових дій із самообслуговування, де проявляється славнозвісне «Я сам!» як прояв самостійності, певної автономності від дорослого.

Проблеми трудового виховання дітей знайшли відображення в педагогічних дослідженнях вітчизняних учених К.Ушинського, О.Макаренка, В.Сухомлинського та ін. Усі вони відзначали його значення для особистісного розвитку дитини [21].

У процесі праці в дітей формується звичка до трудового зусилля, уміння довести справу до кінця, наполегливість, самостійність, відповідальність, уміння і прагнення прийти на допомогу другу, ініціативність [2]. Моральний та естетичний розвиток дитини дошкільного віку забезпечують: узгодженість і точність у праці, уміння цінувати отриманий результат, створювати і цінувати красиве [53].

Праця відіграє велику роль у розумовому розвитку дітей дошкільного віку, тому що в елементарній трудовій діяльності відбувається накопичення систем знань, розвиток диференційованого сприйняття, уявлень, розумових операцій, мовлення. У процесі елементарної трудової діяльності в дітей дошкільного віку розвивається вміння застосовувати знання в практичній діяльності, розвивається кмітливість, кмітливість [68].

Праця має величезне значення для фізичного розвитку дітей дошкільного віку: у праці вдосконалюються рухи, їх координація, узгодженість, довільність. М'язова активність, фізичні зусилля підвищують функціональну діяльність усіх систем організму дитини дошкільного віку.

Досягнення трудових цілей викликає позитивний емоційний стан, підвищує життєдіяльність дитини [2, с. 13].

Елементарна трудова діяльність – широке поняття, що узагальнює різні види праці, які складаються з різних трудових процесів. Трудовий процес – своєрідна одиниця трудової діяльності, у структурі якого чітко представлені всі компоненти елементарної трудової діяльності: мета праці, матеріал і трудове обладнання; набір трудових дій людини з перетворення матеріалів за допомогою інструментів; досягнутий результат праці, що задовольняє потреби людини як реалізація мети; мотиви праці [7].

Трудовий процес має чітку структуру, що дозволяє розглянути кожен елемент окремо:

- мета праці – це кінцевий результат, до якого прагне людина, виконуючи певну трудову діяльність, мета визначає, що саме потрібно досягти та в якій формі;
- матеріал і трудове обладнання – це ресурси, які використовуються в процесі праці, матеріали можуть бути різними (сировина, напівфабрикати тощо), а трудове обладнання включає інструменти, машини, механізми, які застосовуються для перетворення матеріалів;
- набір трудових дій – це конкретні дії, які виконує людина для перетворення матеріалів за допомогою інструментів, вони можуть включати різні операції, від простих (наприклад, різання або зшивання) до складних (збірка, монтаж тощо);
- досягнутий результат праці – це кінцевий продукт або послуга, яка створюється в результаті трудової діяльності, результат праці повинен відповідати поставленій меті та задовольняти певні потреби людини;
- мотиви праці – це внутрішні та зовнішні чинники, які спонукають людину до виконання трудової діяльності, мотиви можуть бути різними, включаючи матеріальне винагородження, соціальне визнання, самореалізацію, задоволення від виконаної роботи тощо [41].

Означена структура трудового процесу відображає всі необхідні компоненти для успішного виконання трудової діяльності. Чітке розуміння кожного з цих елементів дозволяє ефективно організувати працю, забезпечити досягнення поставлених цілей та задоволення потреб людини. Оволодіти елементарною трудовою діяльністю – це насамперед оволодіти трудовим процесом, його компонентами в єдності [14].

Одним із компонентів є постановка мети. Передумовою для виникнення цього елемента є цілеспрямовані дії, що з'являються в предметній діяльності дитини ще в ранньому віці. У молодшому дошкільному віці дитина починає пов'язувати свої дії з результатом, що сприяє появі цілеспрямованих результативних дій. Однак цільова установка в праці на перших порах нестійка. Розвиток її йде від прийняття мети праці, запропонованої дорослим, до самостійної постановки мети; від близьких цілей – до віддалених у часі, наочна представленість передбачуваного результату у вигляді малюнка, близькість результату в часі, посиленість його досягнення. Здатність приймати, а потім і самостійно ставити мету праці найкраще розвивається в тому разі, якщо дитина отримує значущий для неї або для близьких результат, який можна використати в грі або для задоволення інших потреб [14, с. 22].

Результат – головний компонент елементарної трудової діяльності. Суспільна спрямованість результату праці, яка усвідомлюється вже до середнього дошкільного віку, дає змогу формувати розуміння необхідності праці для інших, виховує повагу до результату праці та людини, яка трудиться. Виокремлення результату праці відбувається в дітей у три роки за умови навчального впливу дорослого [14, с. 22].

Оволодіння трудовими вміннями та навичками – один із вельми значущих компонентів трудового процесу і чинників становлення елементарної трудової діяльності дитини дошкільного віку. Хоч би як була зацікавлена дитина дошкільного віку метою праці, хоч би як приваблював її результат праці, але якщо вона не володіє трудовими діями, то ніколи не

досягне результату. Оволодіння ж трудовими вміннями та навичками робить процес праці доступним, посильним, радісним. При цьому рівень оволодіння дітьми трудовими вміннями та навичками впливає на формування такої особистісної якості, як самостійність [15, с. 34].

Становлення вміння планувати трудовий процес залежить від того, наскільки виразні й диференційовані в дітей дошкільного віку знання про структуру конкретного трудового процесу й організацію його дорослим. Наявність таких знань дає змогу дитині уявити хід трудового процесу, планувати його послідовність, і навпаки, відсутність їх призводить до того, що дитина дошкільного віку не справляється з попереднім плануванням праці, не досягає результату [15].

Участь у праці, досягнення результату та його використання змінюють ставлення дітей дошкільного віку до праці, мотиви праці, тобто те, заради чого дитина дошкільного віку трудиться. Результативність праці вже в дітей дошкільного віку залежить від того, які мотиви, сформульовані дорослими, спрямовують їхню діяльність. Суспільні мотиви праці як найбільш цінні виникають уже в дошкільному віці. Однак провідними вони стають не відразу. Для дітей молодшого дошкільного віку характерним є інтерес до зовнішньої сторони діяльності: до трудових дій, до знарядь праці, потім до результату [16].

Таким чином, оволодіння трудовими процесами, їх компонентами в єдності є початком становлення елементарної трудової діяльності. Особливістю дитячої праці є те, що, незважаючи на наявність у ній усіх структурних компонентів діяльності, вони поки що перебувають у стадії розвитку й обов'язково передбачають участь і допомогу дорослого [17].

Діти молодшого дошкільного віку не можуть самостійно ставити мету в праці. Для розвитку здатності ставити мету в праці важливими є усвідомлення мети, вміння бачити результат, володіння способами дій, навичками. У дітей молодшого дошкільного віку усе це перебуває лише в початковій стадії. На цьому етапі роль належить дорослому. Вихователь

ставить перед дітьми мету і допомагає її реалізовувати. Діти старшого дошкільного віку у звичних ситуаціях ставлять мету самі. Вони можуть робити це найуспішніше в тих випадках, коли досягають матеріального результату, наприклад, під час виготовлення іграшок, у прибиранні, у самообслуговуванні дитина цього віку може усвідомлювати й віддалені цілі [12].

Під час формування цілеспрямованої елементарної трудової діяльності важливо не тільки, що і як робить дитина, а й заради чого вона трудиться. Мотиви можуть бути різні: отримати від дорослих позитивну оцінку своїх дій, самоствердитися; вступити в спілкування з дорослими, принести користь іншим (суспільний мотив) [12].

Суспільні мотиви праці виникають у дітей досить рано, але провідними стають не відразу. У дітей молодшого дошкільного віку яскравіше виражений інтерес до зовнішнього боку праці (привабливі дії, знаряддя і матеріал, результат). У дітей старшого дошкільного віку дедалі більшого значення набувають мотиви суспільного характеру [29].

Суспільні мотиви праці формуються в дитини дошкільного віку і за допомогою педагогічних прийомів: відповідна організація роботи (допомога оточуючим), її оцінка з погляду значущості та необхідності для інших людей, використання в ЗДО і сім'ї результатів праці дітей. У дошкільному віці суспільні мотиви проявляються в найпростішій формі, як прагнення зробити щось корисне близьким людям: батькам, співробітникам ЗДО, друзям, малюкам. Усі перелічені мотиви можуть бути в дітей різного віку, але формулювати їх може лише дитина 5-7 років [23].

Своєрідно здійснюється в дітей дошкільного віку і процес планування трудової діяльності. Планування важливий компонент праці. Процес планування дорослою людиною складається з декількох етапів: організація роботи (продумування умов виконання поставленої мети); виконання (розгляд послідовності роботи та окремих дій, способів, прийомів); контроль і оцінка як окремих етапів роботи, так і отриманого результату [21].

М.Машовець визначила, що процес планування дітьми дошкільного віку елементарної трудової діяльності має низку особливостей: дитина дошкільного віку планує лише процес виконання роботи, не включаючи організацію; дитина дошкільного віку намічає лише основні етапи роботи, але не способи її виконання; діти дошкільного віку не планують контролю та оцінки своєї діяльності.

Практика показує, що педагог дошкільної освіти найчастіше і не націлює їх на це, не прищеплює відповідного вміння. Формування самоконтролю дуже важливе для трудової діяльності, особливо для ручної праці та праці в природі, оскільки упущення в процесі роботи часто вже не можна виправити.

Словесне планування в дітей дошкільного віку відстає від практичного. Іноді діти дошкільного віку не можуть розповідати свого плану, але в роботі діють послідовно; не кажуть про організаційні моменти, а на практиці їх так чи інакше здійснюють; не називають способів дій, які, тим не менш, використовують у трудовому процесі [21, с. 29].

Своєрідне ставлення дітей дошкільного віку до результату праці. Трудовий процес не може вважатися завершеним, якщо не отримано результат. Ставлення дитини дошкільного віку до результату своєї праці, оцінка своєї діяльності змінюється залежно від віку [41].

Діти молодшого дошкільного віку починають усвідомлювати результат своєї праці. Їх оцінка діяльності в основному базується на зовнішніх факторах, таких як похвала від дорослих або яскравість іграшок. Вони ще не мають розвиненої внутрішньої мотивації, тому більше залежать від оцінки оточуючих. Діти молодшого дошкільного віку не можуть самостійно побачити й оцінити результат свого трудового процесу. Для дітей молодшого дошкільного віку найчастіше важливий не матеріальний, а моральний, найчастіше виражений у позитивній оцінці дорослого [41].

На середньому дошкільному віці діти стають більш самостійними і починають порівнювати свої результати з результатами інших дітей. Їхня

оцінка трудової діяльності стає більш об'єктивною, вони можуть помічати помилки та намагатися їх виправляти. Діти середнього дошкільного віку все ще дуже цінують похвалу від дорослих, але починають розвивати внутрішню мотивацію [41].

Дитину старшого дошкільного віку цікавить досягнення практичного, матеріально представленого результату, хоча й оцінка дорослого також дуже важлива. У 5-7 років у дітей уже можуть з'являтися гордість, задоволення від самостійно досягнутого результату в праці. Діти старшого дошкільного віку до початку роботи цікавляться, кому призначений результат. Змінюється й оцінне ставлення до результату праці: формуються критерії оцінки, долається її категоричність і невмотивованість, хоча дитині легше оцінювати роботу однолітка, ніж свою [6, с. 84]. У старшому дошкільному віці діти вже здатні самостійно оцінювати свою працю, звертати увагу на якість виконаної роботи та відповідність її певним стандартам. Вони більш критично ставляться до своїх досягнень, можуть аналізувати свої дії і робити висновки. Вони ще цінують похвалу від дорослих, але вже більше орієнтуються на власну внутрішню оцінку [6, с. 84].

Ставлення дитини дошкільного віку до результату своєї праці та оцінка своєї діяльності розвиваються разом з віком. Зовнішня мотивація поступово доповнюється внутрішньою, а критичність і самостійність в оцінці власних дій зростають. Це важливо враховувати при організації освітнього процесу у ЗДО, щоб стимулювати позитивне ставлення до праці та розвиток самостійності в дітей дошкільного віку [43].

Елементарна трудова діяльність з усіма її компонентами властива дітям дошкільного віку, хоча вона й має свої особливості.

Формування у дітей дошкільного віку навичок, необхідних у житті, пов'язане з діяльністю, значною мірою спрямованою на задоволення повсякденних особистих потреб. Трудове виховання дітей дошкільного віку починається із самообслуговування [46]. Самообслуговування важлива складова загального розвитку дитини дошкільного віку, яка включає

формування навичок, необхідних для повсякденного життя, та розвиток самостійності [29].

Навчання дитини дошкільного віку виконувати прості дії самостійно (наприклад, одягатися, мити руки, прибирати за собою) допомагає їй розвивати самостійність і впевненість у власних силах. Виконання щоденних обов'язків вчить дитину дошкільного віку відповідальності за свої дії та їх результати. Багато дій самообслуговування (зав'язування шнурків, застібання гудзиків) сприяють розвитку дрібної моторики та координації рухів. Уміння доглядати за собою сприяє кращій інтеграції дитини у колективі, де кожен має свої обов'язки [62].

Етапи трудового виховання через самообслуговування.

Ранній дошкільний вік: діти вчаться базовим навичкам, таким як мити руки, користуватися столовими приборами, прибирати іграшки. На цьому етапі важлива підтримка дорослих та позитивне підкріплення [62].

Молодший дошкільний вік: діти починають виконувати простіші завдання самостійно, наприклад, одягатися, мити посуд після їжі. Важливо надавати їм можливість проявляти ініціативу та не поспішати робити все за них [62].

Середній дошкільний вік: діти здатні виконувати складніші завдання, такі як допомога у прибиранні приміщення, участь у підготовці їжі. Важливо створювати умови для розвитку самостійності, але при цьому підтримувати дитину, коли це необхідно [62].

Старший дошкільний вік: діти вже можуть виконувати більшість завдань самостійно, наприклад, прати невеликі речі, доглядати за рослинами або домашніми тваринами. Важливо заохочувати дітей до виконання нових завдань та розвивати їхню відповідальність [62].

Рекомендації для батьків та педагогів: поступовість (вводьте нові завдання поступово, враховуючи індивідуальні можливості дитини); позитивне підкріплення (хваліть дитину за зусилля та досягнення, навіть якщо результат не ідеальний); підтримка та допомога (допомагайте дитині

лише тоді, коли це необхідно, щоб вона могла розвивати свої навички самостійно); приклад для наслідування (демонструйте власний приклад виконання завдань самообслуговування, щоб дитина могла наслідувати вас) [31].

Трудове виховання через самообслуговування є важливим кроком на шляху до формування самостійної, відповідальної та впевненої у собі особистості [31].

Умивання, одягання та інші режимні моменти можуть тільки умовно розглядатися у змісті трудового виховання, проте велике виховне значення і життєва необхідність навичок, що набуваються дітьми в процесі самообслуговування, висувають його як один із важливих видів праці. Самообслуговування пов'язане з простими операціями, які характеризуються великою різноманітністю, що полегшує виконання дій з умивання, одягання [63].

За правильно організованого освітнього процесу в ЗДО повсякденність праці із самообслуговування створює порівняно з усіма іншими видами праці найсприятливіші умови для того, щоб дитина дошкільного віку активно засвоювала потрібні навички, набувала практичного досвіду самостійності в поведінці [16].

Оцінюючи виховне значення самообслуговування, перш за все, слід зазначити його життєву необхідність, спрямованість на задоволення повсякденних особистих потреб дитини дошкільного віку.

Самообслуговування – це постійна турбота про чистоту тіла, про порядок у костюмі, готовність зробити для цього все необхідне і зробити без вимог ззовні, з внутрішньої потреби, дотримуватися гігієнічних правил [2].

Щоденне виконання елементарних трудових завдань привчає дітей дошкільного віку до систематичної праці та самостійності. Діти в старшій групі вже розуміють, що всі мають трудові обов'язки, пов'язані з їхніми повсякденними життєвими потребами. Це допомагає виховувати негативне ставлення до неробства та ліні [16].

Якщо діти дошкільного віку самостійно виконують елементарні трудові обов'язки із самообслуговування, вони почуваються рівноправними членами дитячого товариства. Саме через самообслуговування дитина дошкільного віку вперше встановлює відомі стосунки з оточуючими людьми, усвідомлює свої обов'язки щодо них. Через нього дитина дошкільного віку дізнається ціну турботам про себе і набуває вміння дієво піклуватися про своїх близьких [16].

Будучи головним змістом трудового виховання дітей молодшого дошкільного віку, самообслуговування поступово поступається своїм місцем іншим видам праці, проте значення його велике і на ступені старшого дошкільного віку [6].

У практиці виховання дітей старшого дошкільного віку величезне значення надається тривалим обов'язкам із самообслуговування та близькій до нього побутовій праці. Це дуже важливо, тому що постійні доручення підвищують почуття відповідальності, дають змогу дітям відчувати значення своєї праці для оточуючих, виробляють необхідну для навчання в НУШ, в житті звичку до трудового зусилля [6].

У старших групах триває робота з навчання дітей самообслуговування. Але тепер уже педагоги дошкільної освіти допомагають дітям правильно підійти до реалізації складного завдання, показують, як простіше і краще виконати його. І якщо виключити зайву опіку і не роз'яснювати кожен дрібничку, то залишиться місце для власної ініціативи дітей [15].

Дітей старшого дошкільного віку вчать перевіряти самих себе: наскільки добре виконують обов'язки із самообслуговування, чи виконують вимоги дорослого, чи не надто сповільнюють темп, чи достатньо ретельно й акуратно роблять свою справу

Одна з форм організації самообслуговування дітей старшого дошкільного віку – включення їх у навчання дітей молодших груп елементарним умінням. Діти старшого дошкільного віку вже можуть привчати малюків утримувати іграшки та матеріали в порядку, підтримувати

чистоту в приміщенні. Навчаючи малюків тих чи інших умінь, діти старшого дошкільного віку значно вдосконалюють свої навички самообслуговування [15].

Уважне ставлення з боку дорослих до процесу дитячої праці, вчасно помічені помилки й неточності, допомога в опануванні тими чи іншими способами, прийомами, допомагають дітям зрозуміти свої помилки та намагатися уникати їх у майбутньому, стверджуватися в досягнутому, і виконувати роботу якісно [15]. Таким чином, і на цьому віковому щаблі триває робота із закріплення в дітей звички проявляти самостійність у самообслуговуванні, надавати одноліткам, оточенню і молодшим дітям допомогу в цьому виді діяльності. Праця із самообслуговування дає змогу закріплювати в дітей інтерес до цього виду діяльності, бажання все робити самим, ініціативність, діловитість [15].

Господарсько-побутова праця – це другий вид праці, який дитина в дошкільному віці здатна освоїти. Вона включає в себе різноманітні види діяльності, такі як прибирання, догляд за рослинами, допомога у приготуванні їжі, складання іграшок та інші домашні обов'язки. Ця праця сприяє розвитку відповідальності, самостійності, організованості та навичок взаємодії з іншими. Залучення дітей до господарсько-побутової праці допомагає їм відчувати свою причетність до родини, розвиває навички планування та виконання завдань, а також стимулює розвиток дрібної моторики та координації рухів. Змістом цього виду праці є, наприклад, праця з прибирання приміщення, миття іграшок, прання. Якщо праця із самообслуговування початково призначена для життєзабезпечення, для турботи про саму себе, то господарсько-побутова праця має суспільну спрямованість [11].

Господарсько-побутова праця – це та діяльність дорослих, яка найбільш доступна розумінню дитини [11]. Це тому, що вони часто спостерігають за тим, як батьки або інші члени родини виконують домашні обов'язки, такі як приготування їжі, прибирання, прання і догляд за садом.

Ця праця є важливою частиною повсякденного життя, і діти можуть легко включатися в неї, допомагаючи дорослим і вивчаючи базові навички самообслуговування. У старшій групі її різноманітність розширюється. Особлива увага приділяється вихованню навичок організації колективної елементарної трудової діяльності. Діти старшого дошкільного віку на відміну від дітей молодшого дошкільного віку вчаться вислуховувати завдання, продумувати план роботи, готувати необхідні матеріали для її виконання, бути акуратними під час роботи, не відволікатися, допомагати товаришам, не кидати роботу, не закінчивши її [27].

Діти старшого дошкільного віку вже самі відрізняють працю від гри й отримують велике моральне задоволення від подолання труднощів, пов'язаних із фізичною та розумовою працею [11]. Вони починають розуміти, що праця має конкретну мету і приносить певні результати, тоді як гра є більш вільною та орієнтованою на задоволення. В цьому віці діти також отримують моральне задоволення від подолання труднощів, пов'язаних з фізичною та розумовою працею. Це може включати, наприклад, виконання простих домашніх обов'язків, вирішення завдань або участь у спільних проектах з однолітками чи дорослими. Підтримка дорослих і позитивне підкріплення допомагають дітям відчувати гордість за свої досягнення і розвивати відповідальність та самостійність [27].

Але все-таки діти старшого дошкільного віку все ще вносять у трудовий процес елементи гри. У старшому дошкільному віці діти вже здатні зрозуміти значення господарсько-побутової праці для всіх і особисто для кожного, що саме ця праця дає змогу зробити красивим і приємним те оточення, в якому вони живуть. У дітей старшого дошкільного віку виховується вміння помічати непорядок і без нагадувань дорослого усувати його [11]. У старших групах ЗДО коло трудових обов'язків значно розширюється, дітей старшого дошкільного віку привчають до складніших форм діяльності [27].

Дітей старшого дошкільного віку привчають до складніших форм діяльності, що сприяє їхньому всебічному розвитку. Серед цих обов'язків можуть бути такі завдання: діти вчаться самостійно одягатися, мити руки, прибирати за собою після їжі та ігор; діти можуть допомагати вихователям у підготовці матеріалів для занять, сервіруванні столу, поливанні рослин; спільне виконання завдань, таких як прибирання території, виготовлення виробів для свят, догляд за тваринами в куточках природи; залучення дітей до довготривалих проєктів, які вимагають планування та послідовного виконання етапів роботи [27].

Ці види діяльності допомагають дітям розвивати навички співпраці, відповідальності, самостійності, а також розуміння важливості спільної праці для досягнення спільних цілей.

Основною формою організації праці в старших групах є тривалі систематичні доручення. Таким чином, у процесі трудової діяльності діти старшого дошкільного віку під керівництвом вихователя опановують низку вмінь, удосконалюють свою трудову діяльність, навчаються порівнювати й узагальнювати спостережувані явища, розуміючи залежності між ними. Виготовлення дітьми іграшок і предметів з різних матеріалів становлять одну з найважливіших сторін трудового виховання дошкільнят, особливо в старших групах [27].

Ручна праця розвиває конструктивні здібності дітей дошкільного віку, корисні практичні навички та орієнтування, формує інтерес до праці, вміння оцінювати свої можливості, прагнення виконати роботу якнайкраще [22]. З 4-5 років дітей залучають до виготовлення іграшок-саморобок. Для цього дітей навчають на спеціальних заняттях, потім надають їм у самостійне користування різні матеріали, інструменти, створюється певна мотивація [19].

Колективною формою роботи, яка доступна дітям старшого дошкільного віку, є виготовлення макетів. Макет завершальна частина великої попередньої роботи. Спочатку діти включаються в спостереження за

діяльністю педагога з виготовлення різних фігурок, у вигадування різних сюжетів, ситуацій, у спільне виготовлення. Розпочинаючи виготовлення макетів, діти вже можуть самостійно домовлятися між собою не тільки про те, хто які фігурки робитиме, а й про масштаб фігурок, і про розміщення їх на площі макета [19].

Діти старшого дошкільного віку самостійно та під керівництвом дорослого готують обладнання та атрибути для ігор-драматизацій. Вони виготовляють різні шапочки, прості костюми, деталі декорацій. У цьому виді трудової діяльності вихователем створюється певна мотивація, потім діти самі вже можуть мотивувати свою діяльність. Результати своєї роботи діти старшого дошкільного віку використовують не тільки у своїх іграх, дарують малюкам, використовують на святах. Виготовлення іграшок-саморобок старшими дітьми для малюків має велике виховне значення [19].

Специфічною особливістю трудової діяльності дітей є її наслідувальний характер. Велика вразливість і сприйнятливість дитини до всього, що вона бачить, спостерігає, зумовлена високою пластичністю нервової системи. Тому багато педагогів і психологів наголошують на необхідності здійснення трудового виховання з молодшого дошкільного віку і раніше [19].

Поступово наслідувальна праця переходить у співробітництво, тобто дитина старшого дошкільного віку стає помічником дорослих у господарсько-побутовій праці та в природі [11]. Сила позитивного прикладу в його емоційній насиченості, наочності. Найчастіше діти старшого дошкільного віку наслідують трудові дії тих людей, які користуються їхньою повагою і любов'ю. Тому таке велике прагнення дитини старшого дошкільного віку безпосередньо брати участь у трудовому процесі старших: батьків, вихователів, старших братів і сестер [11]. І якщо вчасно підтримати це прагнення, то можна його використати у виховних цілях, а саме: для позитивного ставлення до праці дорослих і вироблення конкретних трудових навичок і вмінь.

Найважливішою умовою трудового виховання є поєднання дитячої праці з позитивною емоційною налаштованістю дитини. Будь-яка праця, в якій беруть участь діти дошкільного віку, має нести в собі позитивний емоційний заряд, приносити радість і задоволення, виконуватися із задоволенням, гарним настроєм, захопленням [13]. Це зумовлено природною чуйністю дитини старшого дошкільного віку на емоційні впливи.

1.3. Особливості діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку

Керівник закладу дошкільної освіти має бути компетентним у різних сферах, мати високі організаторські здібності, лідерські якості та бути здатним до ефективного управління ресурсами закладу для забезпечення його успішної діяльності (А.Большукіна, М.Галяпа, С.Жовнер, О.Загребельська, О.Зайченко, Л.Карамушка, А.Коваленко, Г.Кравченко, К.Крутій, Є.Кулькіна, В.Мережко, Н.Падун, Л.Пісоцька, Т.Пономаренко та ін.).

Керівник закладу дошкільної освіти повинен мати широкий спектр компетенцій і якостей для ефективного виконання своїх обов'язків:

1) Професійні знання та навички: глибоке розуміння методик дошкільної освіти, розвиток дітей і психологічні особливості різних вікових груп; знання основ управління ЗДО, планування та організації навчального процесу;

2) Організаторські здібності: вміння розробляти плани роботи ЗДО, координувати діяльність педагогічного колективу та забезпечувати ефективну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу ЗДО; здатність раціонально розподіляти час між різними завданнями, пріоритизувати і ефективно використовувати ресурси;

3) Лідерські якості: вміння надихати та мотивувати педагогічний колектив, сприяти їхньому професійному розвитку і підвищенню

кваліфікації; відмінні навички спілкування, здатність ефективно взаємодіяти з колегами, батьками та дітьми;

4) Ефективне управління ресурсами: вміння планувати і контролювати бюджет ЗДО, забезпечувати раціональне використання фінансових ресурсів; організація і контроль за забезпеченням ЗДО необхідними матеріалами, обладнанням та іншими ресурсами для забезпечення якісного освітнього процесу;

5) Психологічна стійкість та адаптивність: здатність працювати в умовах стресу, швидко реагувати на непередбачувані ситуації і приймати зважені рішення; вміння адаптуватися до змін, впроваджувати нові методи і технології в освітній процес ЗДО;

6) Інноваційність та креативність: здатність знаходити і впроваджувати нові підходи в навчально-виховний процес, використання сучасних технологій та методик; вміння генерувати нові ідеї та рішення, які сприяють підвищенню якості освіти.

Керівник, який володіє означеними якостями та компетенціями, може ефективно керувати закладом дошкільної освіти, забезпечуючи його успішну діяльність і сприяючи всебічному розвитку дітей (М.Галяпа, О.Загребельська, Л.Карамушка, Г.Кравченко, Є.Кулькіна, Н.Падун та ін.).

Діяльність керівника закладу дошкільної освіти є багатогранною та включає кілька ключових напрямків: організаційно-управлінська діяльність; освітня діяльність; фінансово-економічна діяльність; матеріально-технічна діяльність; комунікативна діяльність; розвиток ЗДО; юридична діяльність [16].

Організаційно-управлінська діяльність: планування та організація роботи закладу – керівник розробляє річний план роботи ЗДО, організовує освітній процес, координує роботу з іншими закладами освіти та організаціями; адміністративні функції – включає ведення документації, забезпечення дотримання вимог законодавства, контролю за виконанням рішень, управління персоналом [72].

Освітня діяльність: педагогічне керівництво – керівник здійснює педагогічний контроль, організовує методичну роботу, сприяє професійному розвитку педагогічних працівників; моніторинг та оцінка якості освіти – відстежує та оцінює результати навчально-виховного процесу, впроваджує заходи для підвищення якості освіти [72].

Фінансово-економічна діяльність: бюджетування та фінансовий контроль – керівник відповідає за складання та виконання бюджету ЗДО, раціональне використання фінансових ресурсів; залучення додаткових ресурсів – організовує роботу з залучення позабюджетних коштів, співпрацює з благодійними фондами та спонсорами [72].

Матеріально-технічна діяльність: забезпечення матеріально-технічної бази – керівник забезпечує ЗДО необхідними матеріально-технічними ресурсами, організовує їхнє обслуговування та оновлення; забезпечення безпеки: Відповідає за дотримання вимог безпеки життєдіяльності, охорони праці та протипожежної безпеки [72].

Комунікативна діяльність – співпраця з батьками – організовує роботу з батьківською громадою, проводить батьківські збори, консультації, інформаційні заходи; зв'язки з громадськістю – підтримує контакт з місцевою владою, громадськими організаціями, ЗМІ [72].

Розвиток ЗДО: стратегічне планування – розробляє стратегію розвитку закладу, впроваджує інноваційні підходи та технології; робота над іміджем – підтримує позитивний імідж закладу, займається його промоцією [72].

Юридична діяльність: дотримання законодавства – забезпечує відповідність діяльності ЗДО вимогам законодавства, розробляє локальні нормативні акти; захист прав та інтересів – вживає заходи щодо захисту прав та інтересів вихованців, працівників та закладу в цілому [72].

Діяльність керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку є багатогранною і включає:

- створення сприятливого середовища: забезпечення матеріально-технічної бази, яка сприяє розвитку самостійності (наприклад, наявність

необхідного обладнання для самообслуговування); організація простору так, щоб діти дошкільного віку могли вільно доступати до необхідних матеріалів та інструментів для виконання різних завдань;

- підбір і навчання персоналу: підбір вихователів, які розуміють важливість розвитку самостійності у дітей і готові підтримувати їх у цьому процесі; проведення регулярних тренінгів і семінарів для вихователів, спрямованих на розвиток їхніх навичок в організації діяльності дітей, що сприяє самостійності;

- розробка навчальних програм і методичних рекомендацій: впровадження програм, які містять завдання і заходи для розвитку самостійності; надання методичних рекомендацій вихователям щодо методів і прийомів, які ефективно стимулюють самостійність у дітей;

- взаємодія з батьками: організація просвітницької роботи з батьками, пояснення їм важливості розвитку самостійності і способів підтримки цієї якості вдома; проведення консультацій та тренінгів для батьків щодо розвитку самостійності у дітей;

- моніторинг і оцінка розвитку дітей: регулярне оцінювання рівня самостійності дітей і коригування навчальних програм відповідно до результатів оцінювання; впровадження індивідуального підходу до кожної дитини, враховуючи її особистісні особливості та потреби;

- стимулювання ініціативи та творчості у дітей: заохочення дітей до прояву ініціативи і самостійного виконання завдань; організація творчих проектів та ігор, які сприяють розвитку самостійного мислення і дій.

Всі означені заходи спрямовані на створення умов, за яких діти старшого дошкільного віку можуть розвивати свою самостійність у безпечному і підтримуючому середовищі, що сприяє їхньому гармонійному розвитку та підготовці до НУШ.

Забезпечення матеріально-технічної бази закладу дошкільної освіти є важливою умовою для створення середовища, що сприяє розвитку самостійності дітей:

- меблі відповідного розміру: столи та стільці, що відповідають росту дітей; шафи для зберігання особистих речей, які легко відкриваються і закриваються; полички та стелажі на рівні дітей для зберігання іграшок і матеріалів;
- обладнання для самообслуговування: умивальники та туалети, розраховані на зріст дітей, щоб вони могли самостійно мити руки та користуватися туалетом; дзеркала на рівні дітей; гачки для рушників та одягу, розміщені на висоті, зручній для дітей;
- навчальні матеріали та іграшки: іграшки та навчальні матеріали, які діти можуть самостійно діставати і прибирати; конструктори, пазли, настільні ігри, що сприяють розвитку логічного мислення та моторики;
- кухонне обладнання: дитячі посуд, ложки, вилки та інші прилади, які діти можуть самостійно використовувати; маленькі кухонні куточки для ігор, де діти можуть імітувати приготування їжі;
- природні матеріали: куточки природи з рослинами, за якими діти можуть доглядати; наявність піску, води, глини для творчих занять;
- спортивне обладнання: маленькі спортивні комплекси для розвитку фізичної активності; обладнання для проведення рухливих ігор на свіжому повітрі;
- навчальні зони: чітко визначені навчальні зони (куточки) для різних видів діяльності, таких як читання, мистецтво, музика, наука тощо;
- інформаційні технології: комп'ютери або планшети з навчальними програмами, які діти можуть використовувати під наглядом вихователів [63].

Важливо, щоб все обладнання було безпечним, зручним у використанні та сприяло розвитку самостійності та впевненості дітей у своїх силах.

Організація простору в закладі дошкільної освіти відіграє важливу роль у розвитку дітей. Вона повинна бути спрямована на створення умов, які сприяють самостійності, розвитку творчості та соціальних навичок дітей.

Зони діяльності закладу дошкільної освіти: навчальна зона (столи та стільці, де діти можуть займатися малюванням, письмом, читанням тощо); ігрова зона (місце з різноманітними іграшками, конструктором, пазлами та іншими ігровими матеріалами); зона творчості (місце для малювання, ліплення, аплікацій тощо, з доступними матеріалами (фарби, пластилін, папір, ножиці); зона відпочинку (килимок, подушки або крісла для читання або просто відпочинку) [61].

Методичні рекомендації для вихователів щодо стимулювання самостійності у дітей в закладі дошкільної освіти можуть включати різні методи та прийоми, що допомагають розвивати в дітей навички самостійності:

1) Створення розвивального середовища: розташування іграшок, навчальних матеріалів та інших предметів так, щоб діти старшого дошкільного віку могли самостійно до них дістатися; забезпечення чіткої структури простору, де кожен предмет має своє місце, щоб діти старшого дошкільного віку знали, де шукати і куди класти речі;

2) Використання ігрових методів: організація ігор, де діти старшого дошкільного віку можуть виконувати різні ролі, наприклад, «магазин», «лікарня», «кафе», що стимулює їх до самостійного прийняття рішень; використання ігор, що сприяють розвитку логічного мислення та вмінь планувати;

3) Залучення до побутових завдань: доручення дітям старшого дошкільного віку простих побутових завдань, таких як прибирання іграшок, сервірування столу, поливання рослин; організація довготривалих проєктів, де діти беруть участь у плануванні та виконанні завдань;

4) Навчальні методи: використання ситуацій, які потребують від дітей старшого дошкільного віку самостійного знаходження рішень; замість готових відповідей ставити дітям старшого дошкільного віку запитання, що спрямовані на розвиток мислення та самостійного аналізу;

5) Стимулювання самостійної гри: виділення часу для вільної гри, де діти старшого дошкільного віку можуть самостійно обирати діяльність; створення куточків для самостійної творчості, науки, конструювання;

6) Використання технологій та засобів: Використання інтерактивних програм і додатків, які сприяють розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку через навчальні ігри; використання відео, аудіокниг та інших засобів для стимулювання самостійної діяльності у дітей старшого дошкільного віку;

7) Соціальна взаємодія: організація занять у малих групах, де діти старшого дошкільного віку можуть співпрацювати і розвивати навички самостійної взаємодії; заохочення дітей старшого дошкільного віку до допомоги одне одному, що сприяє розвитку соціальних навичок і самостійності;

8) Заохочення і підтримка: використання похвали і винагород для заохочення самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку; підтримка та розвиток будь-якої ініціативи дітей старшого дошкільного віку, надання їм можливості пробувати нове і самостійно приймати рішення;

9) Індивідуальний підхід: врахування індивідуальних особливостей і потреб кожної дитини старшого дошкільного віку у плануванні діяльності; підбір завдань відповідно до рівня розвитку і можливостей кожної дитини, поступове підвищення складності.

Діяльність керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку передбачає командний підхід (А.Большукіна, М.Галяпа, С.Жовнер, О.Загребельська, О.Зайченко, Л.Карамушка, А.Коваленко, Г.Кравченко, К.Крутій, Є.Кулькіна, В.Мережко, Н.Падун, Л.Пісоцька, Т.Пономаренко та ін.).

У сучасному світі одним із найважливіших чинників успіху в досягненні поставлених цілей практично в будь-якій сфері діяльності є командний підхід. Командою називають групу людей, які взаємодоповнюють і взаємозамінюють один одного під час досягнення поставлених цілей. Вона

виступає як особлива форма організації людей, що ґрунтується на продуманому позиціонуванні учасників, які мають спільне бачення ситуації та стратегічних цілей команди і володіють відпрацьованими процедурами взаємодії [57].

Процес командоутворення стає невід'ємною частиною життєдіяльності ЗДО. Ще більш актуальним стає перетворення педагогічного колективу ЗДО на команду однодумців, об'єднаних спільним баченням, місією та цінностями. І в цьому випадку стратегічне планування, проєктна діяльність, робота в команді стають особистісно значущими не тільки для керівника ЗДО та його адміністративної команди, а й для всіх учасників освітнього процесу ЗДО, згуртованих у єдину команду [18].

Командний менеджмент у системі ЗДО сприяє: успішній роботі ЗДО, тому що функціонування і розвиток залежить від обміну інформацією та від здатності людей спільно розв'язувати проблеми; швидкій адаптації системи ЗДО до змін у зовнішньому середовищі та підвищенню якості освітніх послуг; підвищенню ефективності управління на основі вміння керівника ЗДО працювати як з окремими особистостями, так і з групою підлеглих (командою); модернізації організаційної структури управління ЗДО [18].

Одними з основних складових командоутворення ЗДО є:

1. Формування та розвиток навичок командної роботи ЗДО. Сюди можна віднести такі навички: гармонізація спільної мети з цілями персональними; прийняття відповідальності за результат команди; ситуаційне лідерство (лідерство під завдання) і гнучка зміна стилю відповідно до особливостей завдання; конструктивна взаємодія і самоврядування; ухвалення єдиного командного рішення та узгодження його з членами команди [32].

2. Формування командного духу ЗДО, тобто сукупності психологічних феноменів, що характеризують неформальні відносини співробітників до колег і ЗДО. Розвиток командного духу ЗДО, по суті, являє собою комплекс заходів, спрямованих на: посилення почуття згуртованості,

формування стійкого почуття «Ми»; розвиток довіри між співробітниками, розуміння і прийняття індивідуальних особливостей один одного; створення мотивації на спільну діяльність; створення досвіду високоефективних спільних дій; підвищення неформального авторитету керівника ЗДО; розвиток толерантності учасників програми по відношенню один до одного і до організації [32].

Серед найпоширеніших форм командування виокремлюють: командні спортивні ігри та заходи (турпоходи, участь у спортивних змаганнях тощо); заходи творчого характеру (командні конкурси, інтелектуальні змагання, рольові ігри); активні тренінги, орієнтовані на взаємодію в команді [18].

Обов'язкова умова формування згуртованої команди - наявність у самого керівника лідерських якостей та організаторських здібностей, а також його повноцінна участь у всіх тренінгах компетентного ділового спілкування нарівні з іншими членами команди [54].

Поняття «робота в команді» найбільш детально розроблене в менеджменті, насамперед у менеджменті персоналу, і пов'язане з особливими психологічними та структурними характеристиками групи працівників, що дають змогу організувати ефективну взаємодію працівників для досягнення поставлених завдань [7].

Головна ідея командного методу навчання – перетворення гетерогенної групи педагогів дошкільної освіти, яка не один рік разом, на згуртовану команду, яка діє ефективно, здатна застосовувати і використовувати отримані знання для вирішення завдань вчитися разом [31].

Використання командного методу в роботі педагогів дошкільної освіти, має низку переваг: наявність хорошої команди є необхідною умовою успішної та ефективної роботи системи дошкільної освіти; ефективність системи дошкільної освіти вимагає налагодженого механізму взаємодії фахівців різного рівня кваліфікації; члени команди володіють достатнім і необхідним рівнем професійної компетенції та можуть на практиці його

реалізувати; у членів злагодженої команди є єдине бачення кінцевої мети і способів її досягнення за гнучкого розподілу функцій (А.Большукіна, М.Галяпа, С.Жовнер, О.Загребельська, О.Зайченко, Л.Карамушка, А.Коваленко, Г.Кравченко, К.Крутій, Є.Кулькіна, В.Мережко, Н.Падун, Л.Пісоцька, Т.Пономаренко та ін.).

Отже, діяльність керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку передбачає командний підхід, що включає:

- співпраця з педагогами – керівник ЗДО повинен тісно співпрацювати з педагогами, допомагаючи їм розробляти та впроваджувати програми, які сприяють розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку, що може включати організацію тренінгів, семінарів та інших заходів для підвищення кваліфікації педагогів дошкільної освіти;
- взаємодія з батьками – важливо залучати батьків до процесу формування самостійності їхніх дітей, надаючи їм рекомендації та підтримку, що можна реалізувати через батьківські збори, консультації та інформаційні матеріали;
- створення розвивального середовища ЗДО – керівник ЗДО має забезпечити наявність відповідних матеріалів та умов для розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку, що може включати організацію освітнього простору таким чином, щоб діти старшого дошкільного віку мали можливість самостійно обирати види діяльності, розвивати свої вміння та навички;
- моніторинг і оцінка – важливо проводити регулярний моніторинг та оцінку досягнень дітей старшого дошкільного віку у розвитку самостійності, аналізувати результати та коригувати освітній процес ЗДО відповідно до потреб дітей старшого дошкільного віку;
- психологічна підтримка – керівник ЗДО повинен забезпечити наявність психологічної підтримки для дітей старшого дошкільного віку,

педагогів та батьків, що сприятиме створенню позитивного психологічного клімату в ЗДО;

- організація виховних заходів – проведення різноманітних заходів, таких як екскурсії, конкурси, свята, що сприяють розвитку самостійності та соціальної активності дітей старшого дошкільного віку;

Означені компоненти командного підходу допомагають створити умови для гармонійного розвитку дітей старшого дошкільного віку та формування у них важливих життєвих навичок.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Виявлення рівня сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку

Мета констатувального експерименту – виявити рівень сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності. Завдання: вивчити особливості трудових дій дітей старшого дошкільного віку у різних дорученнях; вивчити особливості поведінки та взаємовідносин дітей старшого дошкільного віку у процесі праці.

Аналіз і опрацювання даних проводилося на основі комплексного використання педагогічного спостереження, трудових доручень, створення трудових ситуацій на визначення рівня сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності. Діагностика рівня сформованості самостійності допомагало визначити готовність дитини до самостійного виконання завдань, прийняття рішень та взаємодії з оточуючими у процесі елементарної трудової діяльності. Для проведення діагностики рівня сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку використовували різні методи і техніки.

Спостереження: спостереження за поведінкою дитини старшого дошкільного віку у різних ситуаціях (гра, навчання, спілкування з однолітками), звертали увагу на те, як дитина старшого дошкільного віку вирішувала проблеми, організовувала свою трудову діяльність, просила чи не просила допомогу у дорослих та однолітків.

Анкетування батьків та вихователів ЗДО: анкетування, за яким батьки та вихователі оцінювали різні аспекти самостійності дитини старшого дошкільного віку, анкети включали питання про здатність дитини старшого

дошкільного віку до самообслуговування, виконання трудових завдань без сторонньої допомоги.

Бесіди з дитиною: проводилися індивідуальні бесіди, під час яких з'ясовувалося, як дитина старшого дошкільного віку сприймала свої можливості та наскільки дитина старшого дошкільного віку впевнена у собі. Для цього використовували зрозумілі та доступні для дитини старшого дошкільного віку питання.

Діагностичні ігрові ситуації: організовували діагностичні ігрові ситуації, які імітували реальні життєві завдання та спостерігали за тим, як дитина старшого дошкільного віку вирішувала запропоновані проблеми та організовувала свою діяльність з однолітками.

Діагностика самостійності допомагала вчасно виявити сильні та слабкі сторони у розвитку дитини старшого дошкільного віку, дозволяла розробити індивідуальні підходи до формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Отримані дані аналізували відповідно до критеріїв і показників сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності.

Емоційно-оціночний критерій сформованості самостійності у старших дошкільників у трудовій діяльності можна розглянути як поєднання емоційної та оціночної складових, які відображають рівень розвитку дитини в контексті самостійної трудової діяльності.

Емоційна складова.

Інтерес до трудової діяльності: дитина проявляє щирий інтерес до виконання завдань; позитивне емоційне ставлення до праці, радість від процесу та результату.

Емоційна стійкість: вміння зберігати позитивний настрій при виникненні труднощів; стійкість до невдач та здатність продовжувати роботу після невдач.

Задоволення від досягнень: радість від виконаного завдання; потреба

демонструвати свої досягнення іншим (батькам, вихователям).

Оціночна складова.

Самооцінка результатів діяльності: вміння об'єктивно оцінити якість виконаної роботи; здатність порівнювати свої результати з попередніми досягненнями або з роботами інших дітей.

Потреба в зовнішній оцінці: дитина прагне отримати оцінку від дорослих або ровесників; сприйняття та аналіз отриманої оцінки для подальшого самовдосконалення.

Рефлексія: здатність аналізувати свої дії та їхні результати; вміння робити висновки та планувати наступні кроки;

Загалом, емоційно-оціночний критерій є важливим елементом комплексної оцінки самостійності дітей старшого дошкільного віку у трудовій діяльності, оскільки дозволяє визначити не лише об'єктивні досягнення, але й суб'єктивне ставлення дитини старшого дошкільного віку до процесу праці та власних результатів.

Поведінковий критерій сформованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку в трудовій діяльності відображає здатність дитини до самостійного планування, організації та виконання завдань без постійного керівництва дорослого.

Організаційна складова.

Планування діяльності: дитина здатна самостійно визначати послідовність дій для виконання завдання; вміння розподіляти завдання на етапи і дотримуватися цього плану.

Самостійний вибір засобів та матеріалів: вміння вибрати потрібні інструменти та матеріали для виконання завдання; ефективне використання наявних ресурсів.

Виконавча складова.

Самостійне виконання завдань: здатність до самостійного виконання різних видів трудових завдань без допомоги дорослих; дотримання інструкцій та правил без постійного нагадування.

Подолання труднощів: здатність самостійно шукати рішення при виникненні проблем чи перешкод; використання альтернативних способів виконання завдання у випадку труднощів.

Доводження справ до кінця: наполегливість у виконанні завдання до завершення; здатність утримувати увагу на завданні до його повного завершення.

Контроль і корекція.

Самоконтроль: здатність перевіряти правильність виконання своїх дій та виправляти помилки; самостійна оцінка якості виконаної роботи.

Рефлексія: аналіз своїх дій та результатів після завершення завдання; виявлення власних помилок та пошук способів їх уникнення у майбутньому.

Соціальна взаємодія.

Взаємодія з однолітками: здатність до співпраці з іншими дітьми під час виконання спільних завдань; вміння розподіляти ролі та завдання у груповій діяльності.

Допомога іншим: готовність допомагати іншим дітям у разі потреби; здатність навчати ровесників тому, що дитина вже вміє робити самостійно.

Таким чином, поведінковий критерій сформованості самостійності у трудовій діяльності є комплексним і враховує різні аспекти поведінки дитини, що дозволяє зробити більш точну оцінку її здатності до самостійного виконання завдань.

Комунікативний критерій сформованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку у трудовій діяльності відображає здатність дитини ефективно взаємодіяти з іншими дітьми та дорослими під час виконання завдань. Критерій охоплює різні аспекти комунікативної компетентності, що сприяють успішній самостійній трудовій діяльності.

Основні компоненти комунікативного критерію.

Вміння ставити питання: здатність формулювати питання для уточнення завдань та отримання необхідної інформації; вміння чітко і конкретно висловлювати свої потреби.

Здатність слухати і розуміти інших: уважне слухання інструкцій, порад та пояснень від дорослих та однолітків; вміння задавати уточнюючі питання для кращого розуміння.

Ефективне вираження думок та ідей: здатність ясно і логічно викладати свої думки та пропозиції щодо виконання завдань; використання вербальних та невербальних засобів комунікації для вираження своїх ідей.

Взаємодія та співпраця з однолітками: вміння працювати в команді, розподіляти завдання та узгоджувати дії з іншими дітьми; готовність допомагати іншим та приймати допомогу від них.

Здатність до переговорів і вирішення конфліктів: вміння вести переговори, знаходити компроміси та вирішувати конфлікти, що виникають під час спільної діяльності; здатність зберігати спокій і конструктивність у складних ситуаціях.

Загалом, комунікативний критерій є важливим елементом комплексної оцінки самостійності дітей старшого дошкільного віку у трудовій діяльності, оскільки ефективна комунікація є необхідною умовою для успішної співпраці та досягнення поставлених цілей.

Таблиця 1

Показники рівня сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності

№	Критерій	Показник	Завдання
1	Емоційно-оціночний	Свідоме ставлення до трудових процесів	Діагностична методика 1 «Вивчення ставлення до трудових доручень»
2		Прояв бажання виконувати трудові доручення	Діагностична методика 2 «Вивчення прояву бажання виконувати трудові доручення»
3	Поведінковий	Прагнення до прояву	Діагностична методика 3

		активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій	«Вивчення прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій»
4		Уміння приймати суспільні мотиви праці	Діагностична методика 4 «Вивчення уміння приймати суспільні мотиви праці»
5		Уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті	Діагностична методика 5 «Вивчення уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті»
6	Комунікативний	Уміння узгодити свої дії з діями інших дітей	Діагностична методика 6 «Вивчення уміння узгодити свої дії з діями інших дітей»

Емоційно-оціночний критерій сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Показник «Свідоме ставлення до трудових процесів».

Діагностична методика 1 «Вивчення ставлення до трудових доручень».

Мета – визначити рівень сформованості ставлення до трудових доручень в дітей старшого дошкільного віку.

Зміст: Дітям старшого дошкільного віку були запропоновані різні трудові доручення.

Знаючи навантаження різних за змістом доручень, враховуючи можливості кожної дитини старшого дошкільного віку, ми цілеспрямовано організовували їх так, щоб навчити дітей старшого дошкільного віку того, чого вони ще не вміли робити.

Так доручення (короткочасні) надавали менш самостійним дітям

старшого дошкільного віку, які можуть включитися в роботу під впливом дорослих. Дітям старшого дошкільного віку першої групи були дані доручення, пов'язані з працею із самообслуговування, повсякденним побутом дітей (помити іграшки, очистити дошки від пластиліну, зробити грудочки).

Складніші доручення (з другої групи). Їм було доручено очистити зону для ігор.

Доручення з третьої групи найскладніші (без видимого результату) було запропоновано: годування птахів, підтримання в порядку годівниць і підходів до них.

Ми оцінювали результати виходячи з таких показників: заздалегідь намічає план; проявляє ініціативу; виконує завдання з бажанням; проявляє емоційні реакції: на успіх – позитивні, на невдачу – негативні; відчуває почуття обов'язку по відношенню до оточуючих; доводить розпочату справу до кінця.

Було виокремлено три рівні свідомості по відношенню до трудових доручень.

Низький рівень свідомості: дитина старшого дошкільного віку рідко самотійно визначає мету. Зазвичай включається в трудовий процес під впливом дорослих або однолітків. Підготовку засобів для реалізації мети здійснює неусвідомлено, причому забуває, як правило, більшість необхідних для трудової діяльності предметів. Хід виконання не продумує. Характерна відмова від доручення, якщо воно не подобається.

Середній рівень свідомості дитині старшого дошкільного віку характерне почуття обов'язку при виконанні доручення, ініціатива проявляється лише при виконанні улюбленої справи, під час планування пропускаються окремі етапи роботи, діти старшого дошкільного віку не радіють при її закінченні, байдужі до неякісного виконання завдання.

Високий рівень свідомості: дитина старшого дошкільного віку орієнтується в обстановці, самотійно визначає мету діяльності та план дій,

проявляє ініціативу, почуття обов'язку по відношенню до оточуючих, виконує завдання з бажанням, присутня позитивна реакція на успіх, негативна – на невдачу.

Таблиця 2

Рівень сформованості показника
«Свідоме ставлення до трудових процесів» (констатувальний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	8/40%	8/40%	4/20%

Група дітей старшого дошкільного віку із 4 осіб (20%) показали високий рівень свідомості щодо трудових доручень. Діти старшого дошкільного віку отримавши завдання, працювали акуратно, ретельно, домовлялися про послідовність дій, працювали повільно, але з бажанням. У результаті робили все по порядку, не заважали одне одному. Проявили почуття обов'язку по відношенню до доручення. Проявили високу організованість, самостійність, цілеспрямованість. Перед початком роботи домовилися про послідовність виконання операцій. Хлопчики проявили «чоловічі якості»: найважчу роботу взяли на себе, подбали про доставку обладнання. У результаті довели розпочату справу до кінця, доручення виконували сумлінно, з бажанням, з позитивними емоціями.

Група дітей старшого дошкільного віку із 8 осіб (40%) показали середній рівень у ставленні до трудових доручень. Група дітей старшого дошкільного віку отримала завдання помити іграшки. Діти старшого дошкільного віку виявили невпевненість, упустили окремі етапи роботи, байдужість до результату, але після зауваження експериментатора, все виправили.

Група дітей старшого дошкільного віку із 8 осіб (40%) показала низький рівень свідомості щодо трудових доручень. Групі дітей старшого дошкільного віку доручили помити іграшки. Діти виявили невпевненість у

діях, не дотримувалися послідовності виконання роботи, бажання трудитися в них було відсутнє. Спочатку стали протирати машини, не знявши їх із полиці. Не домовившись про те, хто що робитиме, діти почали заважати один одному, не закінчивши роботу, взялися за гру. У результаті доручення не було виконано.

Показник «Прояв бажання виконувати трудові доручення».

Діагностична методика 2 «Вивчення прояву бажання виконувати трудові доручення».

Мета – визначити рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення в дітей старшого дошкільного віку.

Зміст: Дітям старшого дошкільного віку були запропоновані різні трудові доручення які дозволяв визначити рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення.

Таблиця 3

Рівень сформованості показника «Прояв бажання виконувати трудові доручення» (констатувальний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	12/60%	5/25%	3/15%

Низький рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення показали 12 дітей старшого дошкільного віку 60%:

- діяли за підказкою товаришів, не виявляли ініціативи, часто відволікалися, не приймали мети роботи (у результаті – без бажання виконували свою частину роботи, були пасивними);
- не здатні самостійно утримувати мету роботи, працювали без бажання, під натиском товариша (унаслідок цього не довели розпочату справу до кінця);

- підкорялися товаришам, виявляли незібраність, неорганізованість, нераціональність дій (у результаті байдуже поставилися до отриманого результату).

Середній рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення показали 5 дітей старшого дошкільного віку 25%:

- працювали із бажанням, але особливої ініціативи не виявляли, легко підкорялися (були задоволені результатом своєї праці);
- підкорилися іншим дітям, працювали під їхнім контролем (у результаті – впоралися зі своєю роботою, були задоволені);
- діяли методом проб і помилок, упускали деякі етапи роботи (у результаті – до кінця виконали завдання, раділи отриманому результату).

Високий рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення показали 3 дитини старшого дошкільного віку 25%:

- діти були зібрані, діловиті, раціонально організували свою роботу і роботу товаришів (у результаті – довели розпочату справу до кінця, були задоволені результатом);
- старанні, організовані, послідовні, самостійні (у результаті – акуратно виконали доручення, надавали допомогу іншим дітям, довели свою частину роботи до логічного завершення).

Поведінковий критерій сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Показник «Прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій».

Діагностична методика 3 «Вивчення прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій».

Мета – визначити рівень сформованості прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій.

Зміст: Дітям старшого дошкільного віку були запропоновані різні трудові доручення для визначення рівня сформованості прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій.

Низький рівень показника «Прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій» показали 10 дітей старшого дошкільного віку (50%). Діти були байдужі до завдання, часто відволікалися, не довели справу до кінця, дуже зраділи закінченню роботи, не підкорилися спільній меті, не захотіли допомагати іншим дітям, це призвело до того, що результат праці не був досягнутий.

Таблиця 4

**Рівень сформованості показника «Прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій»
(констатувальний етап)**

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	10/50%	8/40%	2/10%

Середній рівень прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій показали такі 8 дітей старшого дошкільного віку (40%). Діти взяли приклад з товариша, проявили зібраність, відповідальність, організованість. У результаті акуратно виконали свою частину роботи, однак упустили деякі етапи роботи, але завдяки своїй відповідальності впоралася зі своєю частиною роботи. Були непослідовними у своїх діях, нераціонально розподіляли частини роботи. Закінчивши свою частину роботи, не виявляли зацікавленості в загальному результаті.

Високий рівень прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій виявили 2 дитини (10%). Діти швидко обладнали своє робоче місце, працювали злагоджено, дружно. Показали гарний рівень володіння трудовими навичками та вміннями. У результаті якісно виконали завдання, надавали допомогу один одному. Показали хороші організаторські якості, самі брали на себе найвідповідальнішу частину роботи, переймалися за загальний результат.

Показник «Уміння приймати суспільні мотиви праці».

Діагностична методика 4 «Вивчення уміння приймати суспільні мотиви праці».

Мета – визначити рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку уміння приймати суспільні мотиви праці.

Зміст: Дітям старшого дошкільного віку були запропоновані різні трудові доручення для визначення рівня сформованості уміння приймати суспільні мотиви праці.

Критерії оцінювання результатів: час, що минув з моменту постановки мети; особливості поведінки; здатність утримувати мету діяльності; досягнутий результат.

Таблиця 5

Рівень сформованості показника «Уміння приймати суспільні мотиви праці» (констатувальний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	11/55%	7/35%	2/10%

Низький рівень сформованості уміння приймати суспільні мотиви праці – 55% (11 дітей старшого дошкільного віку), у дітей даної категорії рівень дії переважно нерезультативні; адекватного результату без допомоги дорослого не досягають; діти самостійно визначають мету діяльності, але не можуть розкрити способи дій для її реалізації; їхні дії переважно хаотичні, іноді частково пошукові; отриманий результат низької якості, виражено репродуктивного характеру.

Середній рівень сформованості уміння приймати суспільні мотиви праці – 35% (7 дітей старшого дошкільного віку), діти виявляють виражений інтерес до результативної сторони, самостійно визначають мету та деякі дії щодо її досягнення; якість отриманого результату середня, діяльність має виражений репродуктивний характер.

Високій рівень сформованості уміння приймати суспільні мотиви праці – 10% (2 дитини старшого дошкільного віку) у дітей цієї категорії спостерігається сформованість уміння приймати суспільні мотиви праці, діти самостійно визначають мету й основні дії з її досягнення; якість отриманого результату висока, результат відрізняється новизною.

Проведене дослідження дало змогу зробити висновок про те, що у більшості дітей у групі сформовані уміння приймати суспільні мотиви праці нижчим за середній, тому необхідно вести роботу з формування уміння приймати суспільні мотиви праці.

Показник «Уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті».

Діагностична методика 5 «Вивчення уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті».

Мета – визначити рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті.

Зміст: Дітям старшого дошкільного віку були запропоновані різні трудові доручення пов'язані з підготовкою до приходу гостей. Завдання були спрямовані на визначення рівня сформованості уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті.

Таблиця 6

**Рівень сформованості показника «Уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті»
(констатувальний етап)**

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	11/55%	6/30%	3/15%

Низький рівень сформованості уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті показали 11 дітей

старшого дошкільного віку (55%) Ці діти байдуже поставилися до повідомлення про прихід гостей, брали незначну участь у спільній праці. У результаті спільної праці не виявили жодної зацікавленості.

Середній рівень сформованості уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті показали 6 дітей старшого дошкільного віку (30%). Ці діти виявили занепокоєння щодо того, чи встигнуть підготуватися до приходу гостей, вони не змогли утримати мету протягом трьох днів, але виявили бажання допомогти спільній справі. Спочатку проявили байдужість, потім, поговоривши з іншими дітьми, взялися до роботи, працювали з бажання і старанням. У результаті – разом з іншими дітьми старшого дошкільного віку підготувалися до приходу гостей.

Високий рівень сформованості уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті показали 3 дітей старшого дошкільного віку (15%). Ці діти намітили план роботи на всі три дні, міцно утримували мету майбутньої діяльності. Проявили високу організованість, самостійність, самоконтроль. У результаті – група готова до прийому гостей.

Комунікативний критерій сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Показник – «Уміння узгодити свої дії з діями інших дітей».

Діагностична методика 6 «Вивчення уміння узгодити свої дії з діями інших дітей»

Мета – визначити рівень сформованості уміння узгодити свої дії з діями інших дітей.

Зміст: Дітям старшого дошкільного віку були запропоновані різні трудові доручення для визначення рівня сформованості уміння узгодити свої дії з діями інших дітей. Спостерігали за дітьми під час вільної гри, звертаючи увагу на те, як вони взаємодіють, домовляються, розподіляють ролі та вирішують конфлікти. Проводили організовані групові ігри, де діти повинні співпрацювати для досягнення спільної мети. Спостерігали, як вони

узгоджують свої дії, підтримують один одного та працюють разом. Запитали дітей про те, як вони відчують себе в групових іграх, як вони вирішують суперечки та чи легко їм співпрацювати з іншими дітьми. Запропонували батькам та вихователям заповнити анкети щодо поведінки дітей у групі, їх здатності співпрацювати та вирішувати конфлікти. Використовували спеціальні ігрові ситуації та завдання, які вимагали від дітей співпраці та координації своїх дій з іншими.

Приклади завдань, які можуть продемонструвати рівень сформованості умінь узгоджувати дії з іншими: спільне прибирання ігрової кімнати (діти разом планують, хто які зони прибирає, обговорюють, як краще організувати процес, допомагають один одному); підготовка до свята або заход (діти разом готують декорації, розподіляють ролі в виступі, домовляються про репетиції та підтримують один одного); вирощування рослин в ЗДО (діти спільно доглядають за рослинами, розподіляють обов'язки (полив, підживлення, спостереження), допомагають один одному та обговорюють результати).

Таблиця 7

Рівень сформованості показника «Уміння узгодити свої дії з діями інших дітей» (констатувальний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	11/55%	6/30%	3/15%

Високий рівень сформованості умінь узгоджувати свої дії з діями інших дітей при виконанні трудових доручень продемонстрували 3 дітей старшого дошкільного віку (15%).

Дитина з високим рівнем: активно слухає інших дітей і розуміє їхні інструкції та пропозиції; вміє чітко і зрозуміло висловлювати свої думки, пропозиції та плани; здатна вести конструктивний діалог, обговорюючи різні аспекти виконання завдання; може планувати свою діяльність у відповідності до загального плану групи; вміє розподіляти завдання між членами групи та

приймати на себе відповідальність за виконання певних частин роботи; здатна координувати свої дії з діями інших, виявляючи ініціативу при необхідності; активно допомагає іншим дітям у виконанні завдань, якщо це необхідно; вміє підтримувати інших дітей, заохочувати їх та мотивувати на виконання завдання; працює на загальний результат, не намагаючись виділити тільки свої досягнення; вміє мирно і конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, які виникають під час спільної діяльності; здатна знаходити компроміси та домовлятися з іншими дітьми щодо спільних дій; виявляє толерантність до думок і поглядів інших дітей; відповідально ставиться до виконання доручень, не ухиляючись від обов'язків; вміє самостійно приймати рішення в рамках поставлених завдань; здатна оцінити свою роботу і роботу інших, враховуючи загальний результат.

Середній рівень сформованості уміння узгоджувати свої дії з діями інших дітей при виконанні трудових доручень продемонстрували 6 дітей старшого дошкільного віку (30%).

Середній рівень сформованості уміння у дітей старшого дошкільного віку узгоджувати свої дії з діями інших дітей при виконанні трудових доручень характеризується такими ознаками: здатна слухати інших дітей і загалом розуміє їхні інструкції та пропозиції, хоча іноді потребує уточнення або допомоги дорослих; може висловлювати свої думки і пропозиції, але іноді робить це недостатньо чітко або впевнено; веде діалог, але може виникати труднощі при обговоренні складних питань або у разі незгоди з іншими дітьми; може планувати свою діяльність, але часто потребує підказок або допомоги від дорослих; здатна приймати на себе частину завдань, але не завжди ініціює розподіл обов'язків між членами групи; координує свої дії з діями інших дітей, але може потребувати додаткових нагадувань або підтримки; готова допомагати іншим дітям, але не завжди ініціює допомогу самостійно; здатна підтримувати інших дітей, але часто потребує підказок або заохочення з боку дорослих; працює на загальний результат, але іноді звертає більше уваги на власні досягнення; може вирішувати конфліктні

ситуації, але часто потребує допомоги або втручання дорослих; здатна знаходити компроміси, але не завжди ініціює їх самостійно; виявляє терпимість до думок і поглядів інших дітей, але іноді потребує нагадувань про це; відповідально ставиться до виконання доручень, але може потребувати додаткових нагадувань; здатна приймати рішення в рамках поставлених завдань, але часто потребує підтримки або консультацій; може оцінити свою роботу і роботу інших, але потребує допомоги для формулювання висновків.

Високий рівень сформованості уміння узгоджувати свої дії з діями інших дітей при виконанні трудових доручень продемонстрували 11 дітей старшого дошкільного віку (55%).

Низький рівень сформованості уміння у дітей старшого дошкільного віку узгоджувати свої дії з діями інших дітей при виконанні трудових доручень характеризується такими ознаками: часто не слухає або не розуміє інструкцій і пропозицій інших дітей; важко або неохоче висловлює свої думки і пропозиції; має труднощі у веденні діалогу, особливо коли виникають суперечки або незгоди; не здатна планувати свою діяльність у відповідності до загального плану групи; виявляє труднощі у розподілі завдань і прийнятті на себе відповідальності; погано координує свої дії з іншими дітьми, часто потребує постійних нагадувань або втручання дорослих; дитина рідко допомагає іншим дітям і не проявляє ініціативу в цьому напрямку; неохоче підтримує інших дітей або потребує постійного заохочення з боку дорослих; часто більше звертає увагу на власні дії та досягнення, ніж на загальний результат; має значні труднощі у вирішенні конфліктних ситуацій і часто потребує втручання дорослих; важко знаходить компроміси і рідко ініціює їх; часто проявляє нетерпимість до думок і поглядів інших дітей; не завжди відповідально ставиться до виконання доручень і потребує постійних нагадувань; важко приймає рішення в рамках поставлених завдань і часто потребує підтримки або консультацій; виявляє труднощі в оцінці своєї роботи і роботи інших дітей.

Дані констатувального експерименту дали нам змогу виокремити 3 основні групи дітей і умовно віднести всіх дітей до одного з рівнів сформованості самостійності в процесі трудової діяльності.

До високого рівня сформованості самостійності в процесі трудової діяльності ми умовно віднесли 3 дитини, що склало 15%. Ці діти орієнтуються в обстановці, самостійно визначають мету діяльності та план дій, проявляють ініціативу, почуття обов'язку по відношенню до оточуючих, завдання виконують з бажанням, у них присутня позитивна реакція на успіх, негативна на невдачу, результат високої якості, оригінальний, з елементами новизни. Вони дотримуються послідовності трудових операцій. У процесі трудової діяльності здійснюють контроль, і самі усувають допущені недоліки та недоліки.

Таблиця 8

**Рівень сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку
(констатувальний етап)**

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	11/55%	6/30%	3/15%

До середнього рівня сформованості самостійності ми умовно віднесли 6 дітей, що склало 30%. Для цих дітей характерне почуття обов'язку при виконанні доручень, ініціативу проявляють лише при виконанні улюбленої роботи, під час планування пропускають окремі етапи, байдужі до результату праці, не завжди здійснюють контроль за діяльністю, допущені неточності та помилки рідко усувають самостійно. Показують високу самостійність у діяльності репродуктивного характеру.

До низького рівня ми умовно віднесли 11 дітей, що склало 55%. Ці діти рідко визначають мету, зазвичай включаються в трудовий процес під впливом дорослого або однолітка, не орієнтуються на мету діяльності, тому, здійснюючи підготовку засобів до трудової діяльності, забувають про багато

необхідних предметів, послідовність дій не продумують. Контроль над трудовою діяльністю не здійснюють, не можуть самі усунути допущені помилки, результати виконаної роботи не оцінюють, характерна відмова від доручення, якщо воно не подобається.

2.2. Система роботи з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку

Формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їх розвитку. У процесі елементарної трудової діяльності діти вчаться приймати рішення, розвивають ініціативність та відповідальність, що є фундаментом для їх подальшого успішного життя. Виходячи з отриманих результатів констатувального експерименту, нами разом з керівником закладу дошкільної освіти було розроблено програму формувального експерименту.

Програма діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності.

Мета програми: сприяти розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку через залучення їх до елементарної трудової діяльності.

Завдання програми: створити умови для розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку; організувати систематичну роботу з дітьми з елементами трудової діяльності; формувати у дітей старшого дошкільного віку вміння планувати та оцінювати свою діяльність; підвищувати мотивацію дітей до самостійної праці через різноманітні форми та методи педагогічного впливу.

Організаційно-методичний напрям: розробка плану заходів щодо залучення дітей старшого дошкільного віку до елементарної трудової діяльності; проведення навчально-методичних консультацій для вихователів;

розробка та впровадження методичних рекомендацій щодо формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Навчально-виховний напрям: введення до освітнього процесу занять з елементами трудової діяльності; організація тематичних тижнів та днів праці; проведення рольових ігор та ситуаційних завдань, які сприяють розвитку самостійності.

Співпраця з батьками: проведення батьківських зборів та індивідуальних консультацій щодо формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку; організація спільних заходів для дітей старшого дошкільного віку та батьків; інформування батьків про досягнення дітей у сфері трудової діяльності.

Психолого-педагогічний супровід: забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини; моніторинг розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку; надання психолого-педагогічної допомоги дітям старшого дошкільного віку, які потребують підтримки у процесі становлення самостійності.

Форми і методи роботи: ігрові методи (рольові ігри, ситуаційні завдання, творчі майстерні); практичні методи (організація праці в групах, індивідуальна трудова діяльність); методи стимулювання (похвала, заохочення, створення ситуацій успіху); методи самоконтролю та самооцінки (обговорення результатів роботи, рефлексія, складання планів на майбутнє).

Очікувані результати: підвищення рівня самостійності у дітей старшого дошкільного віку; розвиток у дітей старшого дошкільного віку навичок планування, організації та оцінювання своєї діяльності; підвищення мотивації дітей до самостійної праці; покращення взаємодії між дітьми старшого дошкільного віку, вихователями та батьками.

Реалізація програми діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності сприятиме всебічному розвитку дітей,

старшого дошкільного віку підготовці їх до НУШ та подальшого успішного життя.

Програма формувального експерименту містила роботу з формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності:

- організація роботи з послідовного освоєння дитиною старшого дошкільного віку цілісного трудового процесу під час постійного збагачення арсеналу вмінь, способів дій і знань дітей під час проведення циклу бесід і організації спільної діяльності;

- залучення дітей старшого дошкільного віку до участі в елементарній трудовій діяльності з метою формування у них умінь контролювати результати своєї праці та оцінювати залежність одержуваного результату від умов, засобів і способів діяльності;

- цілеспрямоване використання різноманітних форм роботи з батьками, що сприяють формуванню в дітей старшого дошкільного віку самостійності: відвідування родин вихованців, підготовка та проведення групових батьківських зборів, консультування батьків, оформлення матеріалу до папки-пересувної дошки та пригрупового стенду, підготовка та проведення спільно з батьками тематичної розваги.

Формувальна робота велася протягом 4 місяців.

На першому етапі нашої формувальної роботи ми відвідали сім'ї вихованців, які показали низький рівень сформованості самостійності на констатувальному етапі нашого дослідження.

Мета: сприяння створенню в сім'ї умов для самостійної трудової діяльності дитини.

Роблячи висновок, можна зазначити, що в усіх сім'ях є умови для розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку, але не завжди батьки акцентують на цьому свою увагу. Усім батькам було надано індивідуальні рекомендації, основні з яких полягали: у розширенні кола трудових обов'язків своїх дітей; у позитивному підкріпленні їхньої трудової

діяльності; в організації спільних заходів; у здійсненні контролю за діями дітей.

На цьому етапі ми провели групові батьківські збори на тему «Виховання у дітей старшого дошкільного віку самостійності та відповідальності у праці».

Збори проходили за таким планом.

Виступ експериментатора на тему: «Виховання у дітей старшого дошкільного віку самостійності та відповідальності у праці».

Запитання та відповіді.

У своєму виступі експериментатор акцентувала увагу батьків на те, що скоро їхні діти підуть до НУШ. Кожен із них хотів би, щоб його дитина якнайкраще була підготовлена до школи. Не потрібно забувати про те, що обмежитися тільки підготовкою дітей до навчання грамоти та математики недостатньо. Не менш важливо виховати вольові якості: самостійність, наполегливість, відповідальність. Без них неможливе успішне навчання в школі. Ці якості виховуються не тільки на навчальних заняттях (у житті дошкільника вони ще незначні), а й в інших видах діяльності.

Ефективним засобом виховання самостійності є господарсько-побутова праця. Для участі в господарсько-побутовій праці діти повинні оволодіти певними вміннями, навичками поводження зі знаряддями праці, повинні розуміти її мету, планувати і контролювати свої дії, докладати зусиль. Таким чином, ця праця виховує якості, необхідні дитині в будь-якій діяльності, зокрема й у навчальній.

Після закінчення виступу батьки ставили запитання, висловлювали свою думку.

До зборів було оформлено пригруповий стенд на тему «У праці виховується самостійність», на якому були представлені такі рубрики: «Роль праці у вихованні самостійності дитини»; «Умови, необхідні для виховання волі в процесі праці»; «Застосовувані в сім'ї види праці». Також, до зібрання були підготовлені мініплакати з цитатами видатних українських педагогів.

Також у групі була оформлена папка-передвижка «Привчаємо дитину самостійно трудитися», з якої батьки дізналися про користь праці дітей; зміст доручень у ЗДО залежно від виду праці; про те, що діти повинні, і що можуть робити у старшому дошкільному віці.

Аналізуючи роботу з батьками, можна відзначити підвищення рівня зацікавленості батьків проблемою формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку в процесі трудової діяльності.

Після серії відвідувань сімей вихованців багато батьків переглянули свої погляди на працю своїх дітей. Завдяки безпосереднім рекомендаціям дорослі стали більше довіряти дітям різних трудових доручень, менше стали опікати своїх дітей, надаючи їм більше самостійності в домашній господарсько-побутовій праці.

Багато батьків зацікавилися педагогічною літературою з цієї проблеми, просили педагогів проконсультувати їх щодо методів і прийомів формування самостійності в дітей.

Завдяки індивідуальним консультаціям і бесідам багато батьків зрозуміли необхідність довготривалих доручень дітям. Завели домашніх тварин, посадили кімнатні рослини і доручили дітям догляд і турботу про живих істот, допомагаючи дітям і взявши на себе частину обов'язків і показуючи особистий приклад.

Усе це дає змогу стверджувати, що робота з батьками є важливою складовою частиною великої роботи з формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку в процесі трудової діяльності.

Наступний етап нашої роботи включав у себе організацію заходів, що проводяться безпосередньо з дітьми. Нами було розроблено цикл бесід на теми: «Кожній речі – своє місце»; «Усі роботи гарні, обирай на смак!»; «Хто з дітей знає інструменти і вміє ними працювати?»; «Майстерня добрих справ» тощо.

Бесіди проводилися з дітьми старшого дошкільного віку один раз на тиждень. В індивідуальній роботі уточнювали питання, що їх зацікавили.

Перша бесіда «Кожній речі – своє місце» була націлена на виховання в дітей дбайливого ставлення до речей, предметів одягу, акуратності, відповідальності, самостійності. Під час бесіди дітям давали поняття про те, що в кожній речі має бути своє місце.

Бесіда містила такі запитання до дітей: «Коли ви роздягаєтеся для того, щоб лягти спати, куди складаєте свій одяг?», «Для чого ви складаєте одяг на стільці?». Експериментатор пояснював дітям, що одяг складають на стілець ще для того, щоб потім знати, де він лежить.

Експериментатор пропонував дітям звернути увагу на те, що в групі все лежить на своїх місцях, тому такий порядок, так чисто й охайно. Тому ж можна швидко, без проблем знайти будь-яку іграшку, будь-яку річ. Ставила запитання: «Де можна взяти книжку?» (на полиці в книжковому куточку). Аналогічно проходила бесіда про те, де можна взяти настільні ігри, лійки, роздатковий матеріал для заняття. Потім експериментаторка підбила підсумок: ми можемо швидко знайти потрібну нам річ, якщо вона лежить у певному місці, якщо її не перекладають постійно, не кидають будь-де. Не потрібно розкидати речі і тоді не доведеться витратити час для того, щоб знайти те, що потрібно.

Друга бесіда «Усі роботи хороші, обирай на смак!» мала підвести дітей старшого дошкільного віку до розуміння того, що немає легких і важких професій, кожна оцінюється за тим, яке значення має вона для людей. Хороша та робота, яка корисна і потрібна всім. Бесіда проводилася з метою виховувати інтерес і повагу до праці дорослих, бажання брати участь у спільній трудовій діяльності нарівні з усіма, прагнення бути корисним оточенню, самостійно знаходити потрібне та корисне заняття.

Під час бесіди експериментатор запропонувала дітям старшого дошкільного віку завдання у формі розповіді про професії.

Діти сперечалися, яка робота всіх важливіша і потрібніша. «Звичайно, лікар він усіх хворих здоровими робить». «Ні, всіх потрібніше будівельник де б люди жили?». «Без учителя всі були б неписьменними». Діти сперечалися:

«Хто говорив, що найважливіша робота у шофера, хто у комбайнера, хто у кухаря». «А що б ви їм відповіли?», запитує експериментатор, потрібно знайти таку відповідь, щоб усі погодилися з нею, інакше суперечка триватиме.

Потім експериментатор ставила перед дітьми кілька запитань: «Як ви думаєте чому всі роботи важливі? Які книжки, в яких розповідається про різні професії, вам подобаються найбільше? Чому? Яку ви оберете роботу, коли виростете? Чому?».

Якщо дитині старшого дошкільного віку важко було відповісти на запитання «Чому?» або їй треба було наголосити на суспільному значенні обраної нею професії, експериментатор ставив запитання: «Уявіть, що трапилося б, якби раптом перестали б працювати шофери (або продавці, або вихователі, або лікарі). Насамкінець експериментатор підбила підсумок у формі розповіді.

«Багато є різних і цікавих професій. Їх обирають за бажанням. Будь-яка робота потрібна людям. Без перукаря всі – і діти, і дорослі - ходили б нестриженими, без шофера не змогли б приїхати на роботу вчасно ваші батьки. Усі роботи хороші, тому що всі вони потрібні людям».

Третя бесіда на тему «Хто з дітей знає інструменти та вміє ними працювати?» проводилася з метою закріпити розуміння призначення основних інструментів (молоток, пила, напилек, шило); з'ясувати, хто з дітей удома трудиться, користуючись різними інструментами; дізнатися їхні бажання, ступінь знайомства з інструментами; уточнити уявлення дітей старшого дошкільного віку про іграшки-саморобки, про те, як їх можна використовувати.

Перед початком бесіди експериментатор приносить у групу готові вироби: диван, ліжко, драбинку, ящик будівельного матеріалу і деякі інструменти: молоток, напилек, пилку. Під час бесіди експериментатор нагадує дітям старшого дошкільного віку про екскурсію в куточок праці,

показує молоток і запитує, як називається цей інструмент, що ним можна робити.

Аналогічно розглядаються інші інструменти, принесені на заняття. Потім експериментатор з'ясовує, у кого з дітей вдома є інструменти, чи дозволяють їм батьки користуватися інструментами, що конкретно діти робили. Експериментатор повторно показує інструменти всім дітям, після чого пропонує пригадати і назвати інструменти, з якими діти щойно познайомилися.

З'ясовує далі, як можна використати такі іграшки-саморобки, і, вислухавши відповіді дітей, узагальнює, що з іграшками-саморобками можна не лише самим бавитися, а й подарувати їх малюкам дитячого садка. Крім того, повідомляє, що діти навчатися робити корисні для всіх речі – шухляду для розсади, полички, годиннички для птахів.

Потім дітям пропонується розглянути принесені вироби, викликає охочих сконструювати подібні іграшки з будівельного матеріалу. Порівнюють і з'ясовують, що вироби міцно збиті, їх можна переносити, бо вони з'єднані цвяхами, а при конструюванні прикладені.

У підсумку бесіди експериментатор зазначає, з якими інструментами діти познайомилися, з'ясовує, хто з дітей знав інструменти раніше, спостерігав роботу батьків і допомагав їм. Нагадує дітям, що за допомогою цих інструментів із матеріалу (з дерева) можна майструвати іграшки.

Четверта бесіда «Майстерня добрих справ» була заключною і мала таку мету: узагальнити уявлення дітей про «добрі справи», продовжувати виховувати в дітей бажання допомагати малечі, трудитися на благо інших людей.

Під час бесіди експериментатор звертається до дітей: «Діти, ми з вами часто працюємо разом і навчилися виконувати різні справи. Що ми з вами навчилися робити?» (діти називають трудові дії).

Правильно ви навчилися добре виконувати всі ці справи і багато інших. Як ви думаєте, малюки з нашого дитячого садка можуть самі підклеїти свої

книжки, що порвалися, полагодити машини, випрати лялькову білизну? Чому? (відповіді дітей).

Як ви думаєте, діти, чи можуть встигнути вихователі молодшої групи зробити всі ці справи? А ми з вами можемо малюкам та їхнім вихователям допомогти? Що ми можемо для них зробити? (відповіді дітей).

А чи знаєте ви, що безкорислива допомога кому-небудь називається «добра справа». Як ви думаєте, чому саме «добра»? (відповіді дітей).

Ви хочете бути помічниками для малюків? Як ви думаєте, малюки будуть цьому раді? Треба подумати про те, коли все це ми будемо робити? Давайте в нас у групі відкриємо «майстерню добрих справ» і прийматимемо замовлення від малечі та їхніх вихователів.

Діти охоче приймають пропозицію експериментатора.

Аналіз: цикл бесід, проведений нами у формувальній частині нашого експерименту, надав неоціненну допомогу у формуванні у дітей позитивного прийняття суспільної мети праці та праці для інших.

Можна зробити висновок про те, що серія бесід допомогла багатьом дітям уточнити деякі поняття, виявити в них наявність суспільно цінних мотивів праці. Деякі діти віддали перевагу праці для інших, отже, у них сформувався суспільно цінний мотив діяльності. Ці мотиви дають змогу дитині діяти цілеспрямовано, самостійно.

На наступному етапі формувальної роботи ми розробили зміст спільної діяльності дітей і педагога, що сприяє формуванню самостійності у дітей старшого дошкільного віку: «Навіщо люди трудяться»; «Посів насіння огірків і помідорів для вирощування розсади»; «Прибирання групової кімнати» (господарсько-побутова праця); «Як приготувати вінегрет?»; «Конструємо з паперу»; «Метелик» (ручна праця).

Аналіз: організована спільна діяльність дітей і педагога дала можливість створити умови для прояву дітьми власної творчості, самостійності, прояву вольових зусиль для досягнення певної реальної матеріальної мети. Важливу роль зіграли заняття з ручної праці у формуванні

самостійності в дітей. Вони сприяли розвитку в дітей ініціативності, організованості та відповідальності під час виконання завдань.

Діти показали хороші результати при виконанні трудових доручень. Більш самостійними вони ставали тоді, коли доручення були адресовані їм особисто. Вони відчували свою відповідальність за доручену справу. Із засвоєнням певних навичок, послідовності трудових операцій діти перестали потребувати допомоги та підказки, стали більш активними, організованими, самостійними.

З цього можна зробити висновок про те, що спільна діяльність дітей і педагога, спрямована на організацію роботи з послідовного освоєння дитиною цілісного трудового процесу під час постійного збагачення арсеналу трудових умінь і навичок, способів дій і знань дітей, допомогла їм самостійно використовувати у трудовій діяльності засвоєні на занятті вміння та навички. Усе це дало можливість дітям досягати якісного результату в трудових процесах, самостійно ставити мету, підбирати матеріали, обладнання, планувати процес праці. Це свідчить про те, що діти опановують усі компоненти трудової діяльності (цьому особливо сприяли заняття з навчання дітей роботі з поопераційними картами).

Сформованість самостійності у дітей закріплювалася під час проведення тематичних прогулянок. Так, наприклад, ми провели зимову прогулянку, програмним змістом якої було: продовжувати виховувати у дітей працьовитість у процесі трудової діяльності, бажання трудитися на загальну користь. Формувати вміння працювати в колективі, планувати роботу, здійснювати самоконтроль. Виховувати почуття колективізму, взаємодопомоги.

На заключному етапі нами був розроблений сценарій розваги (спільного свята для дітей і батьків) «Нерозлучні друзі дорослі і діти», метою якого було закріпити отримані дітьми трудові навички в різних видах трудової діяльності. Розвага включала в себе такі конкурси: «Хто більше знає

прислів'їв і приказок про працю»; «Змайструй іграшку-саморобку»; «Коли мами немає вдома»; «Коли тата немає вдома»; «Ми славно попрацювали!».

Протягом усього свята батьки та діти проявили надзвичайну активність, зацікавленість. На святі діти намагалися показати батькам усі свої навички, вміння, своє старання. Новизна заходу дала змогу педагогам у веселій, жартівливій формі розв'язувати важку проблему формування самостійності у старших дошкільників.

Таким чином, спеціально розроблений нами зміст роботи, що ґрунтується на організації трудової діяльності, сприяв зміні рівня сформованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Визначення динаміки рівнів сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку

Після закінчення формувального експерименту був проведений контрольний експеримент з метою виявлення динаміки рівня сформованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання: визначити рівень сформованості самостійності дітей старшого дошкільного віку після формувального експерименту; порівняти отримані результати та виявити позитивну динаміку рівня сформованості самостійності дітей старшого дошкільного віку.

На контрольному етапі ми використовували ті самі діагностичні методики, критерії оцінювання результатів і форми діагностування, що й на етапі констатувального експерименту.

Емоційно-оціночний критерій сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Показник «Свідоме ставлення до трудових процесів».

Діагностична методика 1 «Вивчення ставлення до трудових доручень».

Мета – визначити рівень сформованості ставлення до трудових доручень в дітей старшого дошкільного віку.

З таблиці видно, що під час виконання на контрольному етапі дослідження 1 діагностичної методики «Вивчення ставлення до трудових доручень» виявлено такі результати: 8 дітей старшого дошкільного віку (40%) мають вищий рівень сформованості свідомого ставлення до трудових процесів, 8 дітей (40%) – середній рівень сформованості свідомого ставлення до трудових процесів, 4 дитини (20%) – низький рівень сформованості свідомого ставлення до трудових процесів.

Таблиця 9

Рівень сформованості показника

«Свідоме ставлення до трудових процесів» (контрольний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	4/20%	8/40%	8/40%

Отримані результати дають змогу зробити висновок про те, що під час виконання 1 завдання «Вивчення ставлення до трудових доручень» переважають діти з високим і середнім рівнем сформованості свідомого ставлення до трудових процесів.

Показник «Прояв бажання виконувати трудові доручення».

Діагностична методика 2 «Вивчення прояву бажання виконувати трудові доручення».

Мета – визначити рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення в дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 10

Рівень сформованості показника «Прояв бажання виконувати трудові доручення» (контрольний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	6/30%	6/30%	8/40%

З таблиці видно, що під час виконання на контрольному етапі дослідження діагностичної методики 2 «Вивчення прояву бажання виконувати трудові доручення» виявлено такі результати: 8 дітей старшого дошкільного віку (40%) мають високій рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення, 6 дітей (30%) – середній рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення, 6 дітей (30%) – низький рівень сформованості бажання виконувати трудові доручення. Отримані результати дають змогу зробити висновок про те, що під час виконання діагностичної методики 2 «Вивчення прояву бажання виконувати трудові доручення» на контрольному етапі дослідження переважають діти з високим і середнім рівнем сформованості бажання виконувати трудові доручення.

Поведінковий критерій сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Показник «Прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій».

Діагностична методика 3 «Вивчення прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій».

Мета – визначити рівень сформованості прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій.

Таблиця 11

**Рівень сформованості показника «Прагнення до прояву активності,
ініціативи та творчості під час організації трудових операцій»
(контрольний етап)**

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	4/20%	10/50%	6/30%

З таблиці видно, що під час виконання на контрольному етапі дослідження діагностичної методики 3 «Вивчення прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій» виявлено такі результати: 6 дітей старшого дошкільного віку (30%) мають високий рівень сформованості прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій, 6 дітей (30%) – середній рівень сформованості прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій, 6 дітей (30%) – низький рівень сформованості прагнення до прояву активності, ініціативи та творчості під час організації трудових операцій.

Показник «Уміння приймати суспільні мотиви праці».

Діагностична методика 4 «Вивчення уміння приймати суспільні мотиви праці».

Мета – визначити рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку вміння приймати суспільні мотиви праці.

Таблиця 12

Рівень сформованості показника «Уміння приймати суспільні мотиви праці» (контрольний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	4/20%	4/20%	12/60%

З таблиці видно, що під час виконання на контрольному етапі дослідження діагностичної методики 4 «Вивчення уміння приймати суспільні мотиви праці» виявлено такі результати: 12 дітей старшого дошкільного віку (60%) мають високий рівень сформованості уміння приймати суспільні мотиви праці, 4 дитини старшого дошкільного віку (20%) – середній рівень сформованості уміння приймати суспільні мотиви праці, 4 дитини старшого дошкільного віку (20%) – низький рівень сформованості уміння приймати суспільні мотиви праці.

Показник «Уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті».

Діагностична методика 5 «Вивчення уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті».

Мета – визначити рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті.

Таблиця 13

Рівень сформованості показника «Уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті»

(контрольний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	2/10%	8/40%	10/50%

Під час виконання на контрольному етапі дослідження діагностичної методики 5 «Вивчення уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті» виявлено такі результати: 10 дітей старшого дошкільного віку (50%) мають високий рівень сформованості уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті, 8 дітей старшого дошкільного віку (40%) – середній рівень сформованості уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті, 2 дитини старшого дошкільного віку (10%) – низький рівень сформованості уміння реалізувати задумане й отримувати результат, адекватний поставленій меті.

Комунікативний критерій сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку.

Показник – «Уміння узгодити свої дії з діями інших дітей».

Діагностична методика 6 «Вивчення уміння узгодити свої дії з діями інших дітей»

Мета – визначити рівень сформованості уміння узгодити свої дії з діями інших дітей.

Під час виконання на контрольному етапі дослідження діагностичної методики 6 «Вивчення уміння узгодити свої дії з діями інших дітей» виявлено такі результати: 10 дітей старшого дошкільного віку (50%) мають високій рівень сформованості уміння узгодити свої дії з діями інших дітей, 8 дітей старшого дошкільного віку (40%) – середній рівень сформованості уміння узгодити свої дії з діями інших дітей, 2 дитини старшого дошкільного віку (10%) – низький рівень сформованості уміння узгодити свої дії з діями інших дітей.

Таблиця 14

Рівень сформованості показника «Уміння узгодити свої дії з діями інших дітей» (контрольний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	2/10%	8/40%	10/50%

За результатами контрольного етапу ми умовно віднесли всіх дітей старшого дошкільного віку до одного з рівнів сформованості самостійності в процесі трудової діяльності.

До високого рівня сформованості самостійності в процесі трудової діяльності ми умовно віднесли 10 дітей старшого дошкільного віку, що склало 50%. До середнього рівня сформованості самостійності умовно віднесли 8 дітей старшого дошкільного віку, що склало 40 %. До низького рівня ми умовно віднесли 2 дитини старшого дошкільного віку, що склало 10%.

Таблиця 15

Рівень сформованості самостійності в дітей старшого дошкільного віку (контрольний етап)

Кількість дітей / відсоток	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
20/100%	3/15%	7/35%	10/50%

Порівняльний аналіз даних констатувального та контрольного етапів дослідження показав таку динаміку рівня сформованості самостійності дітей старшого дошкільного віку: показник високого рівня збільшився на 35%, показник середнього рівня збільшився на 5%, показник низького рівня відповідно знизився на 40%.

Експериментальна робота засвідчила, що самостійність дитини в трудовій діяльності забезпечується цілеспрямованою діяльністю педагога в освоєнні дітьми старшого дошкільного віку узагальнених способів дій (базових трудових процесів) за умови організації роботи, яка базується на засадах педагогічної взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку і співпраці з батьками вихованців.

ВИСНОВКИ

Проблема самостійності дошкільника знайшла відображення в працях таких видатних педагогів, як К.Ушинський, О.Макаренко, В.Сухомлинський та ін., але на сьогоднішній день однією з актуальних проблем вітчизняної педагогіки є пошук шляхів та способів формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Багато педагогів вважають, що однією з основних умов формування самостійності в дітей є організація їхньої трудової діяльності (О.Андрейчик, Л.Артемова, А.Бикова, Н.Григор'єва, З.Гуріна, О.Денисюк, Н.Дудник, О.Лісовець, Т.Нечитайло, В.Паніна, С.Пехарєва, М.Савченко, С.Соломонюк, О.Удіна та ін.).

Дослідники стверджують, що чим вищий рівень освоєння трудової діяльності, тим сприятливіші умови для розвитку дитячої особистості. Проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку активно досліджувалися й досліджуються нині (І.Апрелева, Г.Беленька, О.Вільхова, Л.Гуцай, О.Кравченко, М.Машовець та ін.).

Ми припустили, що формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності можливе, якщо:

- організовується робота з послідовного освоєння дитиною цілісного трудового процесу під час постійного збагачення арсеналу вмінь, способів дій і знань дітей під час бесід і спільної діяльності;
- діти залучаються до участі в елементарній трудовій діяльності з метою формування у них умінь контролювати результати своєї праці та оцінювати залежність одержуваного результату від умов, засобів і способів діяльності;
- цілеспрямовано використовуються різні форми роботи з батьками, що сприяють формуванню в дітей самостійності.

Дані констатувального експерименту дали змогу виокремити три основні групи дітей старшого дошкільного віку і умовно віднести всіх дітей

до одного з рівнів сформованості самостійності в процесі трудової діяльності.

До високого рівня сформованості самостійності в процесі трудової діяльності умовно віднесли 3 дитини старшого дошкільного віку, що склало 15%; до середнього рівня – 6 дітей старшого дошкільного віку, що склало 30%; до низького рівня ми умовно віднесли 11 дітей старшого дошкільного віку, що склало 55%.

Таким чином, після проведення констатувальної роботи, ми зробили такі висновки: формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку буде протікати найефективніше в процесі елементарної трудової діяльності; необхідно організувати спеціальну роботу для того, щоб цей процес протікав успішно.

Була розроблена програма діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності.

Мета програми: сприяти розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку через залучення їх до елементарної трудової діяльності.

Завдання програми: створити умови для розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку; організувати систематичну роботу з дітьми з елементами трудової діяльності; формувати у дітей старшого дошкільного віку вміння планувати та оцінювати свою діяльність; підвищувати мотивацію дітей до самостійної праці через різноманітні форми та методи педагогічного впливу.

Організаційно-методичний напрям: розробка плану заходів щодо залучення дітей старшого дошкільного віку до елементарної трудової діяльності; проведення навчально-методичних консультацій для вихователів; розробка та впровадження методичних рекомендацій щодо формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Навчально-виховний напрям: введення до освітнього процесу занять з елементами трудової діяльності; організація тематичних тижнів та днів праці;

проведення рольових ігор та ситуаційних завдань, які сприяють розвитку самостійності.

Співпраця з батьками: проведення батьківських зборів та індивідуальних консультацій щодо формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку; організація спільних заходів для дітей старшого дошкільного віку та батьків; інформування батьків про досягнення дітей у сфері трудової діяльності.

Психолого-педагогічний супровід: забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини; моніторинг розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку; надання психолого-педагогічної допомоги дітям старшого дошкільного віку, які потребують підтримки у процесі становлення самостійності.

Форми і методи роботи: ігрові методи (рольові ігри, ситуаційні завдання, творчі майстерні); практичні методи (організація праці в групах, індивідуальна трудова діяльність); методи стимулювання (похвала, заохочення, створення ситуацій успіху); методи самоконтролю та самооцінки (обговорення результатів роботи, рефлексія, складання планів на майбутнє).

Очікувані результати: підвищення рівня самостійності у дітей старшого дошкільного віку; розвиток у дітей старшого дошкільного віку навичок планування, організації та оцінювання своєї діяльності; підвищення мотивації дітей до самостійної праці; покращення взаємодії між дітьми старшого дошкільного віку, вихователями та батьками.

Реалізація програми діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності сприятиме всебічному розвитку дітей, старшого дошкільного віку підготовці їх до НУШ та подальшого успішного життя.

Ефективність програми діяльності керівника закладу дошкільної освіти з формування самостійності в дітей старшого дошкільного віку у процесі елементарної трудової діяльності підтвердили результати проведеного нами

контрольного етапу, які дали змогу виявити динаміку рівня сформованості самостійності у дітей старшого дошкільного віку: показник високого рівня збільшився на 35%, показник середнього рівня збільшився на 5%, а показник низького рівня відповідно знизився на 40%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер В. В. Формування самостійності у дитини раннього віку: психолого-педагогічний аспект. *Вісник Інституту розвитку дитини. Філософія. Педагогіка. Психологія*. 2009. Київ, 2009. Вип. 4. С. 138-145.
2. Андрейчик О. Організація співпраці дошкільного закладу і сім'ї з формування самостійності дітей у трудовій діяльності *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали*. Вип.2. Київ. 2011. С.15-22.
3. Артемова Л. Самостійність – потреба, вибір і право дитини. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 3-7.
4. Базовий компонент дошкільної освіти : [нормативний документ] / наук. кер. Т. О. Піроженко затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція)» № 33 від 12.01.2021. Київ, 2021. 37 с.
5. Березовська Л. І. Методичні рекомендації до проведення практичних занять, організації самостійної роботи з освітньої компоненти «Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 60 с.
6. Березовська Л. І. Технології викладання фахових методик дошкільної освіти : навчальний посібник Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 264 с.
7. Беленька Г. Відкриваємо горизонти життя разом. Співпраця педагогів і батьків. *Дошкільне виховання*. 2016. № 6. С. 2-4.
8. Беленька Г. Здатні малята про себе подбати. Поради батькам щодо формування навичок самообслуговування. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 20-21.

9. Беленька Г. Які види праці організовувати в дитячому садку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. № 2. С. 28-30.
10. Бикова А. Самостійна дитина, або Як стати «лінивою мамою». Київ : Форс Україна, 2019. 272 с.
11. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2009. 120 с.
12. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид., зі змінами і допов. Тернопіль : Мандрівець, 2022. 216 с.
13. Богініч О. Л., Борисова О. Л., Загарницька І. І. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці: монографія / за заг. ред. І. І. Загарницької. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 310 с.
14. Богуш А. Методична робота в закладах дошкільної освіти : навч. посіб. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 200 с.
15. Богуш А. М., Грама Н. Г., Лучан Н. І. Розвиток особистості дитини дошкільного віку у різних видах діяльності. Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2013. 236 с.
16. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ : Вища школа. 2002. 407 с.
17. Большукіна А. Модель управління розвитком дошкільного закладу на адаптивних засадах *Імідж сучас. педагога*. 2013. № 7. С. 15–18.
18. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків. : Мадрид, 2015. 220 с.
19. Вільхова О. Г., Манжелій Н. М. Виховання у дітей дошкільного віку позитивного ставлення до трудової діяльності. *Імідж сучасного педагога*. 2020. №2. С. 88-91.

20. Гавриш Н. В., Лінник О. О., Губанова Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.
21. Галяпа М., Бондар Л. Керівництво проектною діяльністю педагогів дошкільного закладу *Вихователь-методист дошкільного закл.* 2011. № 11. С. 26–35.
22. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ : РВА Дніпро-VAL, 2010. 622 с.
23. Григор'єва Н. А. Теоретичні засади проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2021. Вип. 1. С. 109-119.
24. Гуріна З. В. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць*; КПНУ імені Івана Огієнка; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2010. Вип. 9. С. 65-74.
25. Гуцай Л. А. Проблема трудового виховання особистості в історичному вимірі. *Педагогіка та історія педагогіки.* 2019. Вип. 10, т. 1. С. 167-172.
26. Денисюк О. Роль сім'ї у розвитку самостійності дітей раннього віку. *Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.* Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 14. С. 63-66.
27. Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження : навч.-метод. посіб. / упоряд. О. Г. Косенчук., І. М. Новик, О. А. Венгловська, Л. В. Куземко. Харків : Ранок, 2021. 240 с.
28. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук, кер. П. В. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька. Київ, 2020. 440 с.

29. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. / Т.О. Піроженко та ін. ; за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 272 с.
30. Дошкільна освіта: словник-довідник / Упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: Тов. «ЛПС» ЛТД, 2010. 324 с.
31. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 19. С. 118-122.
32. Жовнер С., Бобро С., Погребняк Т. Контрольно-аналітична діяльність у системі адаптивного управління дошкільним навчальним закладом *Практика упр. закл. освіти*. 2010. № 9. С. 50–60.
33. Загребельська О. Культуровідповідне управління інноваційною діяльністю педагогів *Вихователь-методист дошкільного закл.* 2014. № 7. С. 27–31.
34. Зайченко О. Управління дошкільним навчальним закладом у сучасних умовах *Нова пед. думка*. 2010. № 1. С. 55–57.
35. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
36. Карамушка Л. Психологічна готовність керівників освітніх організацій до управління *Управлінська діяльність у системі дошкільної освіти: теорія і практика* / Запоріз. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Запоріжжя : ЛПС, 2009. Дайджест 7. С. 5–19.
37. Клименко А. Організація навчально-виховного процесу та трудових відносин у навчальному закладі *Практика управління закл. освіти*. 2009. № 1. С. 56–57.
38. Коваленко А. Експертиза якості освітнього процесу відповідно до Базової програми *Вихователь-методист дошкільного закл.* 2010. № 8. С. 49–65.
39. Коваленко О. Якість дошкільної освіти та шляхи її визначення *Вісн. Ін-ту розвитку дитини : зб. наук. пр.* / Нац. пед. ун-т ім.

М. П. Драгоманова. Ін-т розвитку дитини. Київ, 2010. Вип. 9 : Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. С. 80–86.

40. Комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку «Стежинки у Всесвіт» / наук. кер. К. Крутій. Запоріжжя : ЛПІС ЛТД, 2020. с. 244.

41. Кононко О. Л. Картина світу сучасного дошкільника. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 1. С. 10-18.

42. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : монографія. Київ : Стилос, 2000. 336 с.

43. Котирло Т. В., Щербина Д. В. Освіта і просвіта батьків, членів родин : практ. посіб. Київ : ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 219 с.

44. Кравченко Г. Ю. Значення освітнього моніторингу в системі дошкільної освіти *Джерело пед. майстерності*. 2010. Вип. 3. С. 40–51.

45. Кравченко О. Хто трудиться любить, того доля голубить. *Палітра педагога*. 2014. №4. С. 17-18.

46. Крутій К. Виставки – інструмент створення іміджу дошкільного закладу *Вихователь-методист дошкільного закл.* 2011. № 1. С. 51–56.

47. Крутій К. Концепція постійного контролю за якістю дошкільної освіти *Вихователь-методист дошкільного закл.* 2009. № 3. С. 4–11; № 4. С. 35–44.

48. Крутій К. Л. Педагогічний аналіз як функція управління дошкільним навчальним закладом : [монографія]; Запоріз. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Запоріжжя : ЛПІС, 2007. 235 с.

49. Кулькіна Є. П. Керівництво сучасним дошкільним навчальним закладом *Таврійський вісн. освіти*. 2009. № 1. С. 81–86.

50. Ладивір С. Сім'я як партнер педагогів у формуванні ціннісних орієнтацій дитини. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. № 10. С. 7-12.

51. Листопад О. А., Мардарова І. К. Модульний курс «Комп'ютерні технології в роботі з дітьми»: навчальний посібник для студентів зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 192 с.
52. Листопад О. А., Мардарова І. К. Теоретико-методичні засади формування готовності майбутніх вихователів до використання інформаційно-комунікаційних технологій в організації пізнавальної діяльності дошкільників: моногр. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 206 с.
53. Лісовець О. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці *Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 28-34.
54. Лісовець О. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2022. 99 с.
55. Лісовець О. В. Виховання самостійності у дітей різної статі віком 5–7 років : монографія. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2022. 223 с.
56. Лісовець О. В. Дослідження ставлення батьків до виховання самостійності дитини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка, соціальна робота*. Ужгород, 2022. Вип. 1 (50). С 165-167.
57. Лісовець О. В. Зміни у розвитку самостійності особистості упродовж дошкільного дитинства. *Scientia*. 2017. № 11. С. 119-125.
58. Літіченко О. Сучасні тенденції розвитку трудового виховання дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2018. № 8.1. С. 76-79.
59. Машовець М. А. Дитяча праця в сім'ї : за чи проти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. №3. С. 50-55.
60. Мережко В. І., Волков Ю. С. Управління якістю дошкільної освіти на основі компетентнісного підходу *Джерело пед. майстерності*. 2011. Вип. 2. С. 72–83.
61. Нечитайло Т. Шлях до самостійності. Погляд вальдорфського педагога. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 16-17.

62. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш та ін. Київ : Укр. акад. дитинства, 2017. 80 с.
63. Падун Н. О. Особливості соціально-педагогічних умов менеджменту в розвитку дошкільної освіти *Наук. зап. Психолого-педагогічні науки* / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. 2011. № 5. С. 27–30.
64. Паніна В. В. Проблема виховання самостійності в теорії і практиці дошкільної освіти. *Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки*. Глухів, 2010. Вип. 16. С. 70-74.
65. Пехарева С. В., Яценко В. В., Бойко Т. О. Психолого-педагогічний супровід самостійної діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 35. С. 181-185.
66. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 140 с.
67. Піроженко Т. О. Психологічний супровід інноваційно-освітніх технологій в дитячому садку : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2006. 48 с.
68. Пісоцька Л. С. Організаційно-технологічні зміни у підходах до управління розвитком дошкільної освіти *Педагогічний дискурс : зб. наук. пр.* / Ін-т педагогіки АПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2007. Вип. 2. С. 122-126.
69. Пономаренко Т. О. Теоретичні засади культуровідповідного управління дошкільною освітою : монографія; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. 272 с.
70. Психолого-педагогічний супровід формування професійно-методичної спрямованості особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти: (колективна монографія) / А. М. Богуш, Л. І. Березовська, С. В. Діхтяренко, Н. В. Маліновська, Р. Г. Найда / За загальною і науковою редакцією дійсного

члена НАПН України доктора педагогічних наук, професора А. М. Богуш. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 324 с.

71. Рейпольська О. Д. Теоретико-методичні засади формування у дошкільників ціннісного самоставлення : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 505 с.

72. Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08; ДВНЗ «Донбас. Держ. Пед. ун-т». Слов'янськ, 2014. 243 с.

73. Савченко М. В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності у дітей дошкільного віку *Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України*. 2011. №4 С.358-361.

74. Савченко Ю., Піроженко Т. Напрями роботи з формування психологічної статі дитини в умовах ДНЗ. *Дитячий садок. Мистецтво*. 2021. № 10. С. 33-66.

75. Савченко Ю., Піроженко Т. Психологічна стаття дошкільника та її особливості. *Дитячий садок. Мистецтво*. 2021. № 10. С. 7-16.

76. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. кер. акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.

77. Соломонюк С. Розвиток самостійності як інструменту досягнення бажаного. *Методична скарбничка вихователя*. 2015. № 2. С. 45-48.

78. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку : колективна монографія / укл. : О. Л. Кононко та ін.; за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 287 с.

79. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника : монографія / ред. Т. О. Піроженко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.

80. Стежина : комплексна альтернативна програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за вальдорфською педагогікою / авт.-упоряд. А. М. Гончаренко, Н. М. Дятленко. Київ : 2014. 223 с.

81. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / ред. Т. О. Піроженко. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.

82. Теорія і практика підготовки майбутніх педагогів до інновацій в професійній діяльності : колективна монографія / О. А. Листопад, Т. Г. Постоян, О. А. Кудрявцева, І. К. Мардарова, Н. Л. Листопад, Н. М. Гуданич, М. В. Савченкова. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2023. 276 с.

83. Удіна О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності : автореф. дис. ... канд.пед.наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка»; Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 21 с.

84. Удіна О. М. Проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ ; Житомир : ЖДУ, 2004. Вип 6. Кн. 1. С. 145-151.

85. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки : підручник. Київ : Слово, 2016. 424 с.

86. Улюкаєва І. Г. Стан дослідження історії становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні в історико-педагогічній науці. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр./Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2007. № 3. С. 5-8.

87. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / заг. ред. О. Рейпольської. Харків. : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

88. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення : навч.-метод. посіб. / О. Л. Кононко. та ін. Київ : Імекс-ЛТД, 2013. 260 с.

89. Цюпак І. Розвиток теорії трудового виховання дошкільників у педагогічних дослідженнях ХХ ст. *Науково-дослідна робота молодих учених:*

стан, проблеми, перспективи: матеріали : Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 3 -5 квітня 2012 р. Херсон : ХДУ, 2012. С. 147-152.

90. Чаговець А. І., Априєва І. В., Яковенко В. В., Психолого-педагогічні особливості формування трудових умінь у дітей старшого дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25, т. 1. С. 158-166.

91. Чуб Н. В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я : навч.-метод. посіб. Харків : Веста, 2007. 160 с.

92. Al Meajel T. M., & Sharadgah T. A. Barriers to using the blackboard system in teaching and learning: Faculty perceptions. *Technology, Knowledge and Learning*, 2018, 23(2). P.351-366.

93. Cho Y. J., & Park H. Exploring the relationships among trust, employee satisfaction, and organizational commitment. *Public Management Review*, 13(4), 2011, P.551-573.

94. Dzhus O., Lystopad O., Mardarova I., Kozak T., Zavgorodnia T. The Practice of Overcoming Stress During Distance Learning of Students – Future Teachers of Preschool Education Institutions *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL.23 No.4, April 2023 P. 151-155.

95. Lystopad O, Mardarova I., Kniazheva I, Kudriavtseva O. Formation of the Operational Skills of Using Information and Communication Technologies in the Professional Activity of a Future Pedagogue *Arab World English Journal (AWEJ)* Special Issue on CALL Number 9. July 2023 P.320-339.

96. Semeniako Y., Mardarova I., Lystopad O., Rybak O., Samoilenko V. & Hrechanovska O. Strengthening students' proficiency in digital technologies and the SMART society. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 2024. 16 (1), P. 608-622.

Додаток А.**Практичні поради батькам, як допомогти дитині бути самотійною**

Якщо ви хочете виховати впевнену в собі дитину, здатну самотійно приймати рішення, вам необхідно дати їй свободу для цього. Ключем до виховання самотійної дитини є дотримання балансу. Вам слід бути терплячими, але не надто поблажливими до дитини. Проблема полягає в тому, що деякі батьки намагаються контролювати кожен дитячий крок. Цього робити не варто, тому що так ви позбавляєте дитину здатності робити вибір. Якщо ви зробите дитину залежною від вас, у майбутньому вона може затаїти образу й почати бунтувати.

Як же досягти необхідного балансу й виховати дитину незалежною? Розгляньмо декілька порад із цього приводу.

1. Створіть розпорядок

Діти потребують балансу між розпорядком і свободою – це сприяє розвитку в них самотійності. Чим більше ви дозволяєте дитині самотужки клопотатися про неї саму, тим більш незалежною вона стане:

запропонуйте дитині скласти її одяг у корзину для прання й самотійно одягатися вранці;

дозвольте їй самій обирати собі страву на сніданок і самотійно накладати собі їжу в тарілку;

залишайте столові прибори та одяг дитини на нижчому рівні, щоб вони завжди були доступні для неї.

2. Розвивайте в дитини навички вирішення проблем

Якщо дитина має якісь проблеми – не намагайтеся вирішувати їх за неї, дозвольте їй знайти вихід із ситуації самотійно.

конфлікти з братами й сестрами – одна з найпоширеніших проблем у дитячому віці;

не втручайтеся: дозвольте дитині самотужки знайти рішення проблеми;

гра за ролями – один із найбільш ефективних способів розвинути навички розв'язання конфліктів.

3. Невдача – це ще не кінець

Невдачі не страшні. Необхідно дати дитині змогу робити помилки, як би це не здавалося складним для вас. Вона матиме зі своїх помилок важливі життєві уроки.

наприклад, дитина може несерйозно ставитися до виконання домашніх завдань і стикнутися з наслідками в школі;

така ситуація – це просто частина навчального процесу, що нагадує дитині про необхідність виконання домашнього завдання наступного разу;

не сваріть дитину, якщо вона розлила молоко, наливаючи його в склянку. Допоможіть їй витерти розлите молоко й скажіть, щоб наступного разу вона була обережнішою.

4. Виявляйте співчуття

Ваша дитина повинна знати, що ви піклуєтеся про неї, але хочете, щоб вона навчилася сама вирішувати свої проблеми.

дайте їй зрозуміти, що ви завжди будете поряд, що б не трапалося;

дайте їй зрозуміти, що ви хочете, щоб вона самостійно вирішувала конфлікти, а не шукала допомогу ззовні;

заохочуйте її самостійність, але не допускайте, щоб це завдавало їй болю.

5. Дозвольте дитині виявляти наполегливість

Давайте дитині змогу відстоювати її права. Ось що можна зробити для цього:

коли ви йдете з дитиною в ресторан, дозвольте їй самій замовляти їжу;

заохочуйте дитину вирішувати, що вдягнути перед виходом на вулицю;

запитуйте її, яку страву вона хотіла б на вечерю;

дозвольте їй самій визначити час для того, щоб вивчити уроки.

6. Пропонуйте дитині розумний вибір

Щоб навчити дитину мислити самостійно, давайте їй розумний вибір.

дозвольте їй обрати, яку з кількох страв вона хоче на вечерю;

дайте їй змогу вирішити, що вона хоче зробити спочатку: виконати домашні обов'язки чи вивчити уроки;

установіть для неї обмеження. Дитина повинна знати межі дозволеного й очікування батьків від неї.

7. Пропонуйте ідеї, але не втручайтеся

Якщо ви бачите, що дитина пробує знайти рішення проблеми, не намагайтеся відразу ж їй допомогти. Натомість можна зробити таке:

пропонуйте дитині ідеї, як вирішити проблему, але не втручайтеся, щоб вирішити проблему за неї;

дозвольте дитині самій знайти вихід із ситуації;

ви можете бути приємно здивовані, побачивши, як дитина придумала оригінальне рішення.

8. Дозвольте дитині брати на себе відповідальність

Якщо ви збираєтеся в подорож, дозвольте дитині самій зібрати її речі. Перші кілька разів ви можете показати їй, як це робити правильно.

дозвольте дитині взяти участь у плануванні поїздки, щоб вона почувалася самостійною;

запропонуйте їй самій нести свої речі дорогою на вокзал.

Вам може здаватися, що дитина занадто повільно розвиває самостійність. Однак важливо, щоб ви керували дитиною на кожному етапі її розвитку. Зробіть усе для того, щоб вона виросла успішною дорослою людиною.

Дошкільнята прагнуть самостійності, і батьки, розвиваючи у дітей ті чи інші навички, можуть допомогти їм у цьому

Як розвинути самостійність у дошкільника

«Я зроблю!», «Я сам!». Ці та подібні фрази можна часто почути від дітей дошкільного віку. Дошкільнята щосили намагаються стати самостійними і навчаються самостійно виконувати різні завдання. Це дуже веселий період у їхньому житті, але постійно зайняті батьки можуть стикнутися із труднощами в навчанні дитини всього, чого вона прагне навчитися.

Як і в будь-якому випадку, коли дитина опановує певну нову навичку, розвиток у неї самостійності потребує часу й терпіння. Засвоюючи ту чи іншу навичку, дитина може припускатися помилок, і тоді їй доведеться починати все спочатку. Це може спричинити в неї фрустрацію або навіть істерики. Дитина може забажати виконати щось самостійно в найбільш невідповідний момент (наприклад, коли ви поспішаєте на роботу або важливу зустріч). Батькам буває важко змиритися із цим, і вони зазвичай кваплять дитину або намагаються зробити все власноруч.

Дошкільнятам важливо навчитися виконувати ті чи інші дії самостійно, а батькам – виявляти при цьому терпіння. Будьте терплячими – і ви гідно оціните переваги самостійності дитини.

Розгляньмо декілька занять, які допоможуть дитині стати самостійнішою.

1. Складати одяг. Це заняття можна запропонувати дитині ввечері перед сном, особливо коли упродовж дня вона зайнята чимось іншим. У неділю дозвольте дитині обрати одяг на наступний день. Таке заняття здатне перетворитися на імпровізований показ мод і стане для дитини чудовим способом розвинути самостійність.

2. Одягатися. Діти вчаться вдягатися в різному темпі. Якщо в дитини погано виходить самостійно вдягатися, вона, імовірно, довго відмовлятиметься це робити. Щоб навчити цього дитину, можна використовувати заохочення або винагороди.

3. Готувати сніданок. У багатьох сім'ях ранок проходить поспіхом, і мама буде дуже задоволена, якщо дитина допоможе їй готувати сніданок. Із часом дитина розвиватиме кухарські навички і навчиться самостійно готувати собі сніданок. Батькам при цьому потрібно пояснити їй, які страви підходять для сніданку, а які – ні (потрібно розповісти, чому цукерки або чіпси для сніданку не годяться).

4. Чистити зуби. Дитину треба навчити, як видавлювати зубну пасту на щітку, як правильно чистити зуби і після цього мити щітку. Якщо у вас декілька дітей, старша дитина може навчити цього молодшу, полегшивши роботу батьків.

5. Накривати на стіл і прибирати зі столу після їжі. Якщо дитина має свою постійну роль у сімейних вечерях, це не тільки навчає її бути самостійною, а і формує в неї усвідомлення, що її цінують і доручають їй частину загальних сімейних справ. Почніть із найпростіших обов'язків: доручіть дитині збирати тарілки після вечері й складати їх у раковину. Згодом можна давати їй завдання викидати залишки їжі з тарілок у смітничку, мити посуд тощо.

6. Складати іграшки. Зазвичай батькам досить складно привчити до цього дитину, особливо якщо вона любить розкидати іграшки по всій кімнаті. Однак із формування цієї звички можна розпочати привчати дитину виконувати домашні обов'язки. Почніть збирати іграшки разом із дитиною, а після цього дозвольте їй робити це самостійно. Це заняття варто перетворити на гру: змагайтеся з дитиною, хто швидше наповнить ящик з іграшками.

7. Прибирати в кімнаті – застеляти ліжко, витирати пил, виносити брудну білизну. Можна доручати це дитині з раннього віку. Дитині під силу допомагати вам у багатьох справах, пов'язаних із прибиранням кімнати.

8. Самостійно готувати ванну й купатися. Дитина зазвичай охоче погоджується самостійно приготувати собі ванну. Однак, чим менша дитина, тим більше допомоги батьків вона при цьому потребує.

9. Вішати верхній одяг і складати взуття, повертаючись додому з вулиці. Коли дитина не має такої звички, вона розкидає свої речі в передпокої. Покажіть дитині позитивний приклад і розкажіть їй, куди потрібно повісити або покласти кожен предмет одягу.

10. Доглядати за тваринами. Погодувати собаку, кішку або рибку, почистити акваріум і замінити в ньому воду, вигуляти або викупати собаку – ось неповний список обов'язків щодо догляду за домашніми тваринами, які можна доручити дитині. Виконуючи їх, дитина вчиться співчувати й турбуватися про тих, хто навколо.

Зрозуміло, дитині годі виконати всі перераховані домашні обов'язки одночасно. Однак, навчивши дитину робити ці дії, ви розвинете в неї навички, що допоможуть їй стати самостійнішою.